

OSNOVE KUR'ANSKE PEDAGOGIJE

Dr. Džemaludin LATIĆ

Na više mjesta i na različite načine Kur'an za sebe kaže da je sveobuhvatna Knjiga (npr.: *u Knjizi Mi nismo ništa izostavili* (6, 38); *Sada sam vam vjeru vašu usavršio i blagodat Svoju prema vama upotpunio i zadovoljan sam da vam islam bude vjera* (5, 3); *Riječi Gospodara tvoga su vrhunac istine i pravde* (6, 115); *Allah Svojim znanjem obuhvata sve* (4, 126; itd.); **Kur'an je, stoga, Knjiga koja je - u muslimanskoj kulturi i civilizaciji - izvor svim naučnim disciplinama: on ih, svojom sveobuhvatnom Riječju, inicira, i što je najvažnije, on im određuje nepromjenljive ciljeve.**

Kur'an je, između ostaloga, i pedagoška knjiga, i, naravno, mnogo više od toga. Odgojiti ljude da se u svim životnim situacijama ponašaju u skladu sa Allahovom voljom - cilj je svakog ajeta i svake sure. Kur'an zaista odgaja svakom vrstom svoga raznovrsnog diskursa: savjetima, upozorenjima, prijetnjama, obećanjima, kazivanjima, raspravama, pogledima, likovima... Iz toga obilja nije teško rekonstruirati *et-terbijetu'l-qur'anijje*, kur'ansku pedagogiju kao osnovni sastavni dio *et-terbijetu'l-islamijje*, islamske pedagogije.

Drugi sastavni dio te pedagogije čini *terbijetu'n-nebijji*, Vjerovjesnikova - *sallallahu 'alejhi we selleme* - pedagogija.

Ova dva dijela islamske pedagogije neraskidivo su povezana; Kur'an je teorijski okvir u islamu, a sunnet Božijeg Poslanika, s.a.v.s., kao Objava od Allaha po smislu (*bi ma'naha*), ali ne i po izrazu

(*dune lafziha*), prevođenje je toga okvira u svakodnevni život pojedinca i zajednice, primjena i praktično "objašnjenje" kur'anske pedagogije.

S tim u vezi, Uzvišeni je vjernicima odgojio Svoga Poslanika, s.a.v.s., kao uzor prema kome će oni usklađivati svoje ponašanje, a usađivanje najljepših svojstava u odgoju ljudi Poslanik, s.a.v.s., postavio je sebi kao cilj poslanstva.

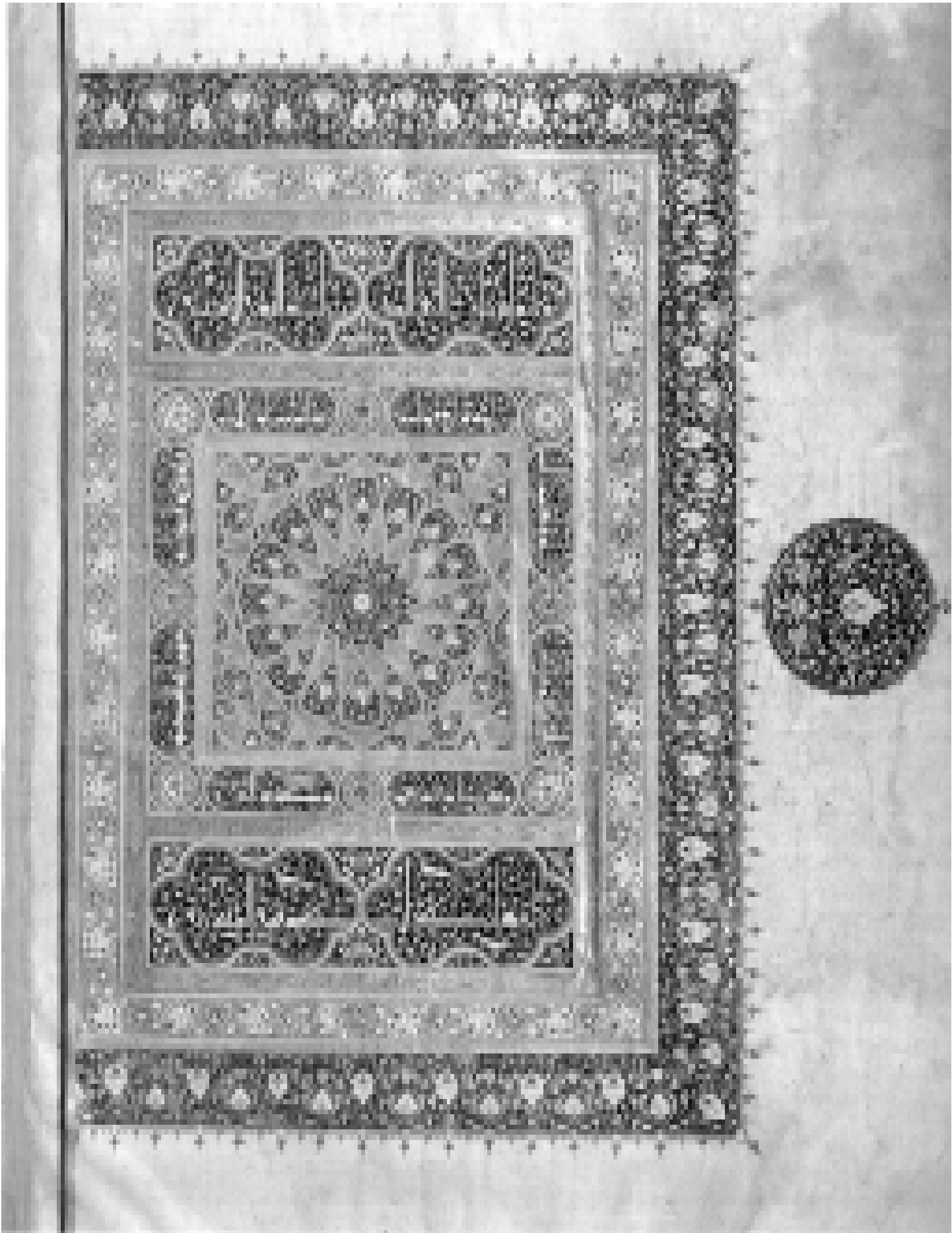
Vi u Allahovom Poslaniku imate divan uzor za onoga koji se nada Allahovoj milosti i nagradi na onom svijetu, i koji često Allaha spominje (33, 21).

Ti si, zaista, najljepše čudi (68, 4).

Hazreti Aiša - radijallahu anha - na pitanje Se'ida ibni Hišama ibni 'Amira o čudi Allahova Poslanika, s.a.v.s., odgovorila je da je njegov ahlak bio Kur'an, zatim je Se'idu rekla da prouči početak sure El-Mu'minun (1 - 11) te potom zaključila: "To je bio ahlak Allahova Poslanika, s.a.v.s." (Muslim)

Innallahe be'atheni li utemmime mekarime'l-akhlaq - Zaista me je Allah poslao da usavršim plemenita svojstva kod ljudi, rekao je Allahov Poslanik, s.a.v.s.

Jezički, *et-terbije* znači *et-tenmije* - rast, međutim, između ova dva djelimična sinonima postoji razlika u srodnim značenjima. *Et-Terbije* dolazi od glagolske trokonsonantske osnove r-b-j (dugo a) - *reba jerbi* (uz, od, pod) gojiti, othraniti, uzgajati, obrazovati, razvijati... Jedno od četiri velika Allahova, dž.š., imena, *Rabb*, izvedeno je iz iste osnove i, prema mufessiru Bejdaviju, označava Stvoritelja koji svemu što je stvorio daje fizičku i

duhovnu opskrbu i vodi ga iz faze u fazu sve dok ne postigne vrhunsku tačku svoga ovozemaljskog upotpunjenja (v. *Enwaru't-tenzil...*, komentar sure Fatihe). Prema tome, Allah je, dž.š., *El-Murebbi'l-E'azam*, Najveći Hranilac- Uzgajatelj - Odgajatelj u Kosmosu.

I kao što je (u)savršen / upotpunjen u svemu, tako je Kur'an, azimuššan, i u pedagogiji obuhvatio sve njezine oblasti, a te su: *et-terbijetu'r-ruhiyje* (odgoj ruha, odn. duše), *et-terbijetu'l-akhlaqijje* (odgoj morala), *et-terbijetu'l-'aqliyje* (odgoj razuma), *et-terbijetu'l-džismijje* (odgoj tijela), *et-terbijetu'l-džemalijje* (odgoj estetskih sklonosti), *et-terbijetu'l-idžtima'ijje* (odgoj društvene ličnosti) i *et-terbijetu's-sijasijje* (odgoj političke ličnosti).

Ovom svestranošću u svome konceptu odgoja, Kur'an odbacuje obje krajnosti u pedagoškoj disciplini, i onu ekstremno materijalističku koja, u različitim varijantama i u svim vremenima, akcent stavlja isključivo ili pretežno na uzgoj tijela, i onu monašku, ekstremno duhovnu koja zanemaruje tjelesne potrebe.

Islam na ljudsko biće gleda integralno; čovjek u sebi ima tri moći: tjelesnu, duševnu i razumsku. Sve one traže zadovoljenje svojih potreba. Islamska pedagogija nastoji da sve tri te moći budu ravnomjerno podmirene kako ne bi došlo do poremećaja ljudske ličnosti i lošeg odgoja. Sve skupa, one čine ljudsku prirodu, *fitru*, prema kojoj je Uzvišeni stvorio sve ljude (30, 30). To znači da tijelo ima svoje potrebe za hranom, pićem, odjećom, brakom, reprodukcijom... i one mogu biti podmirene samo na takav način da ne naruše potrebe duše ili razuma, ali i da ne budu ugušene zahtjevima duše ili razuma, recimo pretjeranim asketizmom ili nekom ideologijom koja traži mučenje ili sputavanje prirodnih tjelesnih potreba; duša ima potrebu za uputom, nježnošću, mirom... i islam joj je otvorio vrata ibadeta (posebnih vjerskih obreda) kojim zadovoljava svoje potrebe; razum ima potrebu za saznavanjem i spoznajom, promišljanjem, analizom, meditacijom, zaključivanjem... i islam nalaže da se i ove potrebe zadovolje tako što će se (razumom) istraživati u svjetovima i porukama Allahove Knjige, "Svemira koji govori", u duši i društvu te u pojavnom svijetu, Svemiru, tome "Kur'anu koji šuti."

U tom smislu, može se odrediti osnovni cilj islamske pedagogije: odgojiti muslimana koji će

se ponašati u skladu sa kur'anskim ajetom: *I tako smo od vas stvorili zajednicu srednjeg puta (ummeten wesaten)* (2, 143), što će reći: odgojiti mladu ličnost koja će u svim sferama života izbjegavati svako pretjerivanje i držati se sredine. U vjerovanju, ta sredina podrazumijeva da se odgajnik pridržava jasno definiranih imanskih šarta da će izbjegavati svaku novinu ili natruhu u njima, svako nastrano mišljenje u vezi sa tim; u poslovanju - da se ne prekoračuje granica dopuštenog, koju je Uzvišeni jasno naznačio u Svojoj Knjizi; u saradnji i odnosima sa drugim ljudima i društvom - da se lični ciljevi ne pretpostavljaju društvenim, i obrnuto: da se društvenim interesima ne zanemare lični i porodični interesi.

ODGOJ DUŠE (ET-TERBIJETU'R-RUHIJJE)

Odgoj duše je kamen temeljac ukupnog odgoja kako ga vidi Kur'an. Ukoliko je odgojena duša, i sve ostale strane odgoja mogu biti zadovoljene, i obrnuto: neodgojena duša, ili zanemareni odgoj duše, remeti sva druga nastojanja u odgoju.

Termin za dušu koji se koristi u islamskoj pedagogiji je *er-ruh*, što ćemo prevesti kao: ljudska, insanska duša, i ovdje ostaviti postrani duboke rasprave o duši, razlikama između ruha i nefsa u Kur'anu, "duši" i "srcu" i sl.

Odgoj će biti uspješan samo ukoliko odgajnik vjeruje da je Bog, dželle šanuhu, stvorio čovjeka. U tom slučaju, mlado ljudsko biće vjerovat će i u besmrtnost duše, u nagradu za dobra djela i trpnju na Božijem putu, u proživljenje, polaganje računa na Sudnjem danu i vječiti život.

Kur'an ističe da je Allah, dž.š., stvorio čovjeka u najljepšem obliku, skladu i proporcijama (*Mi čovjeka stvaramo u skladu najljepšem* - Et-Tin, 4), i da nijedno, ni duhovno ni fizičko biće, nije stvoreno kao čovjek. Ovakvim gledištem, islam čovjeku daje posebnu čast i ugled u svijetu.

Istina, i druga bića imaju skladne fizičke oblike, ali je čovjek jedinstven po tome što je Stvoritelj u nj udahnio Svoga ruha:

I kad Gospodar tvoj reče melekima: "Ja ću stvoriti čovjeka od ilovače, od blata ustajalog, / i kad mu dam lik i u nj udahnem Svoga ruha, vi mu se poklonite!" (El-Hidžr, 28 - 29; kao i neki drugi ajeti).

Ruh je ona moć u čovjeku kojom se spoznaje gajb, viši svijet, kojom se spoznaje i voli Allah, dž.š., kojom se spoznaje postojanje meleka, ahireta, propisane sudbine itd. Ruh nije materijalan (kao tijelo), te zbog toga nema prepreka u spoznavanju višeg svijeta, i nije ograničen mjestom i vremenom (kao razum) da bi bio podložan utjecajima sredine.

Spoznaja Allaha, dž.š., i gajb svijeta urođena je ruhu; Kur'an ističe da su sve duše, nakon što su stvorene, u Ezelu posvjedočile da ih je stvorio Allah, dž.š., (El-E'araf, 172) te je, prema tome, spoznaja Allaha, dž.š., "lakša od spoznaje da je voda mokra" (Ibni Tejmije). Ali je i odvođenje ruha na stranputicu, u zabludu, u širk, odvođenje koje vrši šejtan, također lahko i često te je zbog toga Uzvišeni, iz Svoje milosti, propisao određene ibadete, koji se moraju vršiti više puta tokom svakog dana i noći kako bi čovjek sačuvao svoj ruh od šejtanskih zavodjenja i kako ne bi zanemario njegovo odgajanje. Jedno od osnovnih polazišta islamske pedagogije je da se čovjek ne može odgojiti bez ibadeta, da nema odgoja ruha ukoliko čovjek ne izvršava propisane ibadete, a bez odgojenog ruha čovjek neminovno ulazi u neku od vrsta širka:

Samo Allahu pripada iskreno vjerovanje, a onima koji pored Njega uzimaju zaštitnike: "Mi im se klanjamo samo zato da bi nas što više Bogu približili!" - Allah će, zaista, presuditi o onome u čemu su se razilazili. Allah nikako neće ukazati na Pravi put onome ko je lažljivac i poricatelj Istine (Ez-Zumer, 3);

...pa zašto nisu zahvalni, / već pored Allaha druge bogove prihvataju u nadi da će im oni na pomoći biti; / oni im, međutim, neće moći pomoći, a oni su njima poslušna vojska (Ja-sin, 73 - 75).

Kako islam odgaja ruh

Ruh se ne može odgojiti ukoliko se prekine njegova veza sa Stvoriteljem, Koji ga je udahnuo u nas i kome se on, nakon ovozemnog života, vraća. Ta se veza stalno održava i obnavlja vjerovanjem u imanske šarte i izvršavanjem islamskih šarta, i to je jedino, i najbolje sredstvo za odgajanje ruha, sredstvo koje nema nijedna druga pedagogija. Svi ovi šarti na različite načine zapisani su i objašnjeni u Kur'an-i kerimu. Vjerovanje u Allaha, dž.š., podrazumijeva svijest o Njemu Nevidljivome a Sveprisutnome (*El-Muhit*), Koji je svjedok svakom

ljudskom činu i Koji zna sve što tajimo i što na javu iznosimo i pred kojim ćemo polagati račun na ahiretu za sva svoja djela:

Tvoja opomena će koristiti samo onome koji Kur'an slijedi i Milostivoga se boji, iako Ga ne vidi
(Ja-sin, 11);

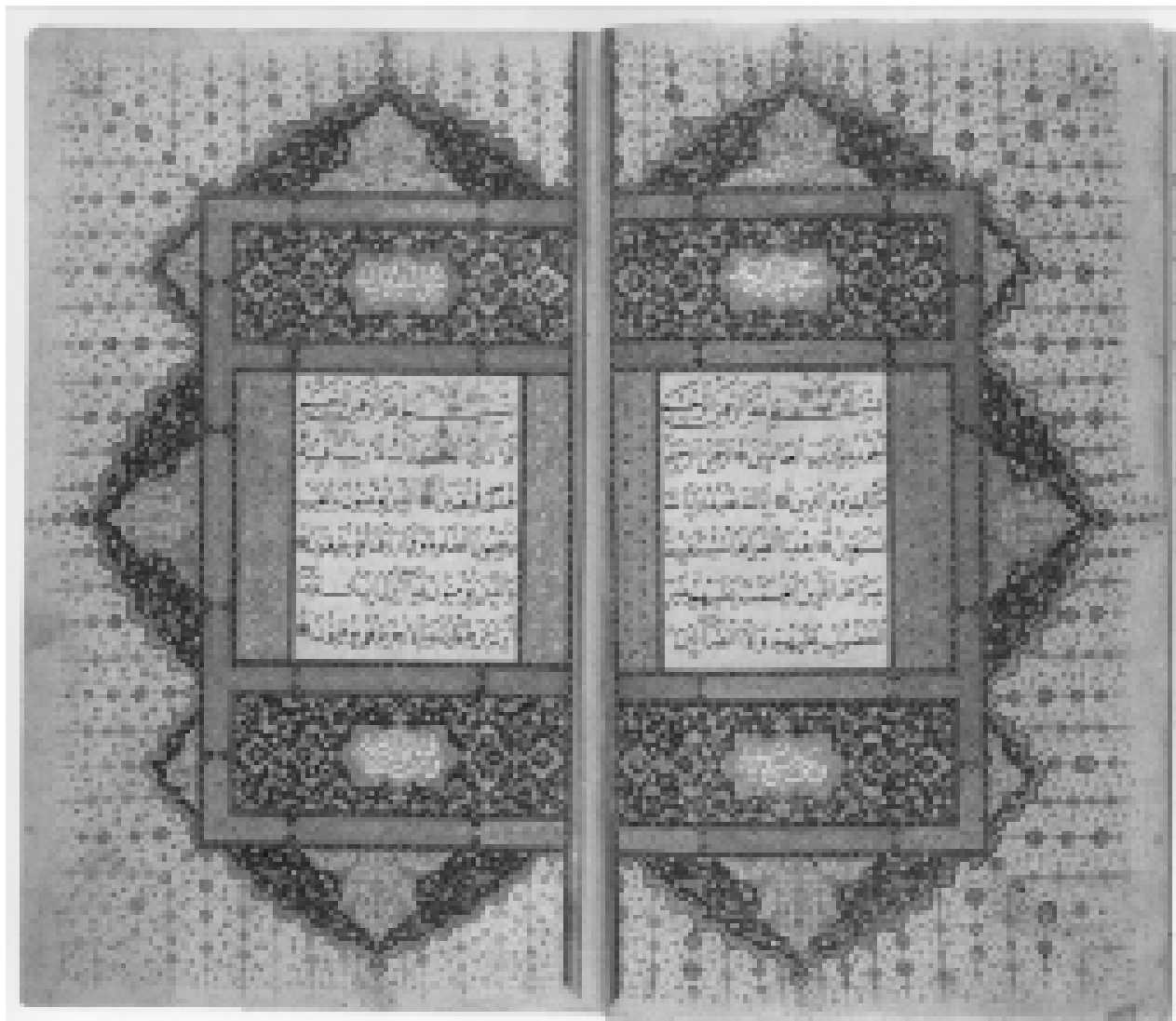
Allahovo je sve što je na nebesima i što je na Zemlji! Pokazivali vi ono što je u dušama vašim ili to krili, Allah će vas za to pitati;... (El-Beqare, 284).

Vjerovanje u meleke odgaja ruh tako što on ovim imanskim šartom jača svijest o tome da su meleki pratioci i zapisivači ljudskih djela, da je javni svijet nastanjen njima, što u odgajanicima razvija osjećaj samokontrole, ozbiljnosti i postupanja u skladu sa Allahovim, dž.š., propisima te želju da se dosegne njihova čistota, poslušnost Allahu, dž.š., i njihove vrline.

Vjerovanje u sve Allahove Knjige i poslanike u odgajnika razvija osjećaj da pripada najboljoj zajednici ljudi - vjernicima i dobročiniteljima kroza sve generacije, od iskona do Kijametskoga dana, da se čovječanstvo može udružiti držeći se za Svjetlosno Uže Allahovih Knjiga i poslanika i nadilazeći svoje rasne, nacionalne i staleške barijere, da su granice između različitih monoteističkih vjera vrlo male kada su njihovi sljedbenici duboko odani ovom Svjetlosnom Užetu, da su mir i međusobna saradnja među monoteistima lahko dosegljivi, da se Istina o smislu življenja nalazi u ovim Knjigama, da je ona univerzalna, poslana svim ljudima, da Istina Objave drži čovječanstvo na okupu kao što sila, odnosno zakon gravitacije drži Zemlju uravnoteženu u njezinoj orbiti, itd.

Ovim vjerovanjem poslanici postaju uzori mladim naraštajima, uzori po iskrenosti, odanosti Allahovoj, dž.š., Riječi, odvažnosti, dubokoj svijesti i duhovnoj vezi sa Stvoriteljem; oni su najveći revolucionari u ljudskoj povijesti, nosioci Istine i oslobodioci od svih vidova ponižavanja i eksploatiranja čovjeka, najljući protivnici širka i nemorala, najbolji odgajatelji i odgajanici i trajni, nenadmašivi svjetionici duhovne i moralne čistote.

Vjerovanje u Kijametski dan i vječiti život na ahiretu odgaja ruh tako što se čovjek priprema za njih znajući da ga samo vjerovanje i dobra djela mogu spasiti od zlih posljedica. Svijest o prolaznosti materijalnog svijeta i svega što je na njemu pomaže u liječenju ruha od oholosti i gramzivosti.

Vjerujući u kada i kader, odgajnik se ne prepušta fatalizmu (kao što se često pogrešno tumači ovaj stup islamskog vjerovanja) nego ima osjećaj slobode, ali i odgovornosti za svoje postupke. Međutim, ima događaja koji se dešavaju izvan ljudske moći, ali za njih čovjek neće biti odgovoran. Ono što pedagoški djeluje u ovom vjerovanju je hladnokrvno primanje svega što se dogodi vjerujući da sve ima neki tajnoviti, samo dragom Allahu znani smisao i akumuliranje duhovne snage da se trijezno podnesu nedaće i teškoće života te da se od Allaha, dž.š., moli da čovjeku podari "ispravno rješenje" u svakoj situaciji i da podari dobar ishod iz svakog događaja.

Vjerovanje u proživljenje poslije smrti mladu osobu motivira da čini dobra djela i kloni se loših. Ovo vjerovanje uliva nadu u smisao ljudskog života i napora i teškoća na putu Dobra. Uza svijest o Jedinom Bogu, dž.š., ništa ne odgaja ljude kao

sjećanje na smrt i vječiti život u kome će se polagati račun za učinjena djela.

Svi imanski šarti odgajaju ruh, čiste ga i približavaju Stvoritelju, a mlade osobe odgajaju da budu poslušne Allahu, dž.š., da imaju strahopoštovanje pred Njegovim pogledom ne samo u javnom životu nego i kada su usamljeni, izvan ljudskih pogleda:

Reci: "Dođite da vam kažem šta vam Gospodar vaš propisuje:(...) ne približavajte se nevaljalštinama, bile javne ili tajne!" (El-En'am, 151).

Što se tiče islamskih šarta, njihova se pedagoška svrha može sažeti u jednoj riječi: *tuhur*, čistoća ruha ili "srca." Naime, svaki ibadet u islamu počinje čistoćom tijela i čistotom namjere, a rezultira (o)čišćenjem ruha. U tom smislu je Allahov Poslanik, s.a.v.s., kako prenosi Imam-i Muslim od Ebu Malika el-Eš'arija, rekao: "*Et-Tuhuru šatru'l-iman* - Čistoća je dio imana!" Ovdje čistoća ima

svoje lice i naličje, tj. pod njom se podrazumijevaju i fizička i duševna čistoća, čistoća i čistota.

Svi islamski šarti, pojedinačno i kao skup ibadeta, propisani su, između ostaloga - a Allah najbolje zna - radi toga da bi se čovjek liječio od opakih duševnih bolesti kakve su: višeboštvo, licemjerstvo, agresivnost, oholost, škrtost, gramzivost, pohlepa itd.

Zbog jačine tih bolesti Uzvišeni je propisao pet namaza u toku svakoga dana, a u Svojoj Veličanstvenoj Knjizi iznio je svrhu namaza, tog "stupa vjere" :

Namaz, zaista, odvraća od razvrata i svega što je ružno, a sjećati se Allaha poslušnost je najveća! (El-'Ankebut, 45)

Mufessiri podvlače drugi dio ovog ajeta: *we le dhikrullahi ekber* - spominjanje Allaha ili sjećanje na Njega, koji upućuje na čistotu ruha, čistotu koja se postiže traženjem oprosta od grijeha, iskrenim molbama i zahvalama Allahu, dž.š. Bez ove svoje dimenzije namaz je naqis - krnjav, obavljen na nedostojan način, bez duševne koncentracije, zbog čega ne postiže svoju pedagošku svrhu.

Svrhu drugog islamskog šarta, posta, Uzvišeni je jasno naznačio u pojmu *et-taqwa*, koji označava čuvanje Allahovih granica, duboku svijest o Allahu, dž.š., bogobojznost i prilježno izvršavanje Njegovih propisa:

O, vjernici, propisuje vam se post, kao što je bio propisan i onima prije vas, da biste Allaha stalno imali na umu, bojali Ga se i javno i tajno, čuvali granice koje je On jasno istakao u Svojoj Knjizi i izvršavali sve Njegove propise (le'allekum tettequn) (El-Beqare, 183).

Et-Taqwa je, dakle, i javna i tajna poslušnost Allahu, dž.š. Post na islamski način odgaja čovjeka naročito u ovom drugom, težem vidu poslušnosti. Musliman koji posti može čitav dan biti na svojoj čairi pokraj bistrih izvora, žedan, daleko od svačijeg pogleda, pa ipak i ne pomišlja da se omrsi - jer u postu nema licemjerja, post jača svijest o sveprisutnosti Allaha, dž.š., i uvježbava čovjeka da se kloni griješenja i javnog i tajnog. Allahov Poslanik je to sažeto izrazio u znamenitom hadisu: "Ihsan (dobročinstvo) je da činiš ibadet Allahu kao da Ga gledaš, pa iako ti Njega ne vidiš, On tebe vidi!"

Osim poslušnosti Allahu na opisani način, post, prema nekim drugim Poslanikovim izrekama, odgaja čovjeka da se podučiti biti strpljiv u životnim teškoćama, da bude saosjećajan i da razumije one

koji su gladni i žedni, da bude oštroumniji, odan razmišljanjima o najdubljim pitanjima svoje egzistencije, da potisne potrebe tijela pred potrebama duše itd.

Trećom vjerskom dužnošću, zekatom i sadakom u najširem smislu, ruh se liječi od bolesti pohlepe i škrtosti, a u isto vrijeme se njegovim izvršavanjem izražava zahvalnost Stvoritelju na sofri koju je prostro Zemljinom površinom punu nimeta za Njegova stvorenja.

Očišćenje ruha je i u Kur'anu naznačeno kao svrha zekata i sadake:

Uzmi od dobara njihovih zekat, da ih njime očistiš i blagoslovljenim ih učiniš (tutahhiruhum we tuzekkihim) (Et-Tewbe, 103).

Hadž u sebi sintetizira sve prethodne ibadete; on je vrhunac svijesti o Allahu, dž.š., vrhunac čovjekoljublja; on u ljudima razvija osjećaj zavisnosti o Bogu, dž.š.; zatim osjećaj jednakosti; osjećaj harmonije u svijetu; on briše staleške razlike među ljudima; on jača osjećaj bratstva među muslimanima Svijeta; on je Sudnji dan u malom, on uprizoruje proživljenje iz kaburova i polaganje računa na Sudnjem danu; itd., što sve skupa snažno i na najbolji način čisti i odgaja ruh.

Osim ibadeta, Kur'an, ta "savršena medresa za odgajanje" (Mahmud), nudi još dvije velike oblasti kojima se odgaja ruh. Te su: kazivanja o drevnim narodima i prizori iz Kosmosa.

Kur'an je pun kazivanja o *el-umemu'l-gabire*, "narodima koje je prekrila prašina", a koji su stradali zato što su zapuštali svoj ruh okrećući leđa Allahovim, dž.š., porukama, što su bili osioni i činili nasilje drugima, što su prekoračivali granice koje je uspostavio Stvoritelj, što su kršili vjerske propise, što su bili prkosni i nerazumni, itd.

Zašto ne putuju po svijetu pa da vide kako su završili oni prije njih? Oni su bili od njih jači, i zemlju su orali i obrađivali je više nego što je obrađuju ovi, i poslanici su im donosili jasne dokaze; Allah im nije učinio nepravdu, sami sebi su nepravdu nanijeli (Er-Rum, kao i: Fatir, 44; Gafir, 82 - 85 i sl.).

Ajeti koji govore o Kosmosu djeluju odgojno u tom smislu što stvoreni svijet svjedoči o Stvoritelju koji stvara mudro i lijepo:

... pa neka je uzvišen Allah, najljepši stvoritelj! (El-Mu'minun, 14).

Kur'an poziva naše odgajanike da izučavaju taj svijet - kako bi upoznali svojstva njegova Stvoritelja, kako bi taj svijet doživjeli kao najljepši od svih svjetova, kao svijet u kome ne stanuju nikakvi demoni niti strašne sile, i kako bi osjetili da je taj svijet stvoren da bude potčinjen čovjeku, da mu služi, a ne da ga čovjek bezdušno i nerazumno eksploatira suprotno volji njegova Stvoritelja. Jedan sufijjski pjesnik je rekao: "Volim te, svijete, zato što te je stvorio Allah, dž.š.!"

On spušta s neba vodu koju pijete i kojom se natapa rastinje kojim stoku napasate; / On čini da vam pomoću nje raste žito, i masline, i palme, i grožđe, i svakovrsni plodovi - to je, zaista, dokaz za ljude koji razmišljaju; / On čini da se noći i danom koristite, i Suncem i Mjesecom, a zvijezde su volji Njegovoj potčinjene, - to su, uistinu, dokazi za ljude koji pameti imaju - / i svim onim što vam na Zemlji raznobojnog stvara - to je, doista, dokaz ljudima koji pouku primaju. / On čini da se morem koristite, da iz njega suježe meso jedete i da vadite nakit kojim se kitite - ti vidiš lađe kako ga sijeku da biste nešto iz obilja njegova stekli i da biste zahvalni bili. / On je po Zemlji nepomična brda pobacao da vas ona ne potresa, a i rijeke i puteve da se ispravno usmjeravate, / i putokaze, a i po zvijezdama se oni upravljaju (En- Nahl, 1-16; i drugi ajeti, kao npr. El-Džasije, 12 - 13; Qaf, 6 - 11; itd.);

O, družine džina i ljudi, ako možete da preko granica nebesa i Zemlje prodrate, prodrate, moći ćete prodrjeti jedino uz veliku moć! (Er-Rahman, 33)

Pogled na ovaj svijet priprema ruh da se susretne sa istinom, dobročinstvom, uputom i ljepotom Stvoritelja Kosmosa i da Mu bude zahvalan na blagodatima kojima ga obasipa i da se pred Njim ponaša u skrušenom dostojanstvu.

Neposredni rezultat ovog odgoja ruha je da on počne osjećati što jaču vezu sa Stvoriteljem, s Njegovim postojanjem, te da bude što svjesniji Njegova pogleda i kontrole svih ljudskih djela. Pogled u stvoreni svijet potiče ljubav prema tome svijetu i njegovom Stvoritelju. To nije samo ljubav prema tome naoko neživom svijetu već i prema svim živim bićima koja u njemu stanuju.

Ajeti koje smo naveli kao i mnogobrojni drugi odgajaju čovjeka tako da sa stvorenim svijetom razgovara, da sa tim svijetom uspostavi prisni odnos razumijevanja i saradnje, a ne odnosagona (borbe) te da čovjek u tome svijetu prepozna sebe kao

krunu Allahova, dž.š., stvaranja i kao najpoštovanije i najcjenjenije biće u tome svijetu.

Isto tako, pogled u Kosmos u ljudsko srce unosi estetske zahtjeve za redom, harmonijom i zadovoljstvom.

ODGOJ ČUDI (ET-TERBIJETU'L-AKHLAQIJE)

Akhlaq je izvedenica od riječi *khulq*, koja označava čud, narav, prirodu, karakter, moral i sl. U Svojoj milosti, Stvoritelj stvara svako ljudsko biće u čistoj *fitri*, tj. u čudi koja je sklona pozitivnim svojstvima koja se nazivaju *es-sifatu'l-akhlaqijetu'l-fitrije* i koja su cilj odgoja. Prema tome, *khulq* je nemoguće rastumačiti ukoliko se ne veže sa znamenitim ajetom o *fitri*:

Ti upravi lice svoje, kao pravi vjernik, čistoj vjeri, Allahovoj prirodi (fitretullah), prema kojoj On ljude stvara. (Er-Rum, 30)

Khulq jezički označava ono što čovjek preuzme za sebe u svome odgoju kada postaje kao ona priroda po kojoj je stvoren; takav odgoj se postiže samoposmatranjem i disciplinom u skladu sa prirodom prema kojoj je Allah, dž.š., stvorio čovjeka.

Muhammed - alejhi's-selam - uzor je savršene skladnosti čudi i *fitre*; od sebe je odstranio sva loša svojstva i u sebi sabrao sva *es-sifatu'l-akhlaqijetu'l-fitrije*, zbog čega je u Kur'anu nazvan *uswetun hasene* (El-Ahزاب, 21), njegov *khulq* označen kao najviši (El-Qalem, 4), a on je sam rekao: "Moj me Stvoritelj odgojio najljepšim odgojem kada je rekao: *Ti sa svakim - lijepo, i traži da se čine dobra djela, a neznalica se kloni!*" (El- E'araf, 199)

Kur'an nema na jednom mjestu sabrane "Božije zapovijesti" već je on sav satkan od savjeta u kojima se iznose i traže pohvalna svojstva, a odbacuju se i kude loša svojstva u ljudskoj čudi. Evo nekih svojstava koja Kur'an želi postići kod ljudi: privrženost Istini, preporučivanje Istine, iskrenost, strpljivost, povjerljivost, samilost, druželjubivost, nježnost, tačnost, popustljivost, umjerenost, prijatnost, pravednost, pomaganje slabih, pokrivanje loših djela dobrim djelima, uživanje u onome što je Stvoritelj dopustio, poštivanje tuđeg mišljenja, čistoća tijela, odijela i stana, poštivanje tuđih prava, imetka, časti i života itd.

Svojstva koja Kur'an rigorozno odbacuje su: širk, laž, nasilje, ubijanje, vrijeđanje tuđe časti, licemjerstvo, neposlušnost roditeljima, prijevara, krađa, zakidanje na litru i kantar, potkradanje jetimskog imetka, nepravedno suđenje, kidanje rodbinskih veza itd.

Evo jednog primjera kur'anskog govora o ahlaku:

Gospodar tvoj zapovijeda da se samo Njemu klanjate i da roditeljima dobročinstvo činite. Kad jedno od njih dvoje, ili oboje, kod tebe starost dožive, ne reci im ni: "Uh!" - i ne podvikni na njih, i obraćaj im se riječima poštovanja punim. / Budi prema njima pažljiv i ponizan i reci: "Gospodaru moj, smiluj im se, oni su mene, kad sam bio dijete, njeovali!" / Gospodar vaš dobro zna šta je u dušama vašim: ako budete poslušni - pa, Allah će doista oprostiti onima koji se kajaju. / Daj bližnjem svome pravo njegovo, i siromahu, i putniku - namjerniku, ali ne rasipaj mnogo / jer su rasipnici braća šejtanova, a šejtan je Gospodaru svome nezahvalan. / A ako moraš da od njih glavu okreneš, jer i sam od Gospodara svoga milost tražiš i njoj se nadaš, onda im bar koju lijepu riječ reci. / Ne drži ruku svoju stisnutu, a ni posve otvorenu - da ne bi prijekor zaslužio i bez ičega ostao, / Gospodar tvoj pruža obilnu opskrbu onome kome hoće, a i ograničava je, jer zna i vidi robove Svoje. / Ne ubijajte djecu svoju iz straha od neimaštine, i njih i vas Mi hranimo, jer je ubijati njih doista veliki grijeh. / I što dalje od bluda, jer to je razorat, kako je to ružan put! / I ne ubijajte nikoga koga je Allah zabranio, osim kad pravda zahtijeva! A ako je neko, ni kriv ni dužan, ubijen, onda njegovom nasljedniku dajemo vlast, ali neka ni on ne prekoračuje granicu u ubijanju, ta njemu je data vlast. / A od imetka siročeta - što dalje! - osim ako želite da ga unaprijedite, sve dok ne postane punoljetno. I ispunjavajte obavezu, jer će se za obavezu, zaista, odgovarati! / Napunite mjeru kad mjerite na litru i pravo mjerite na kantar! To je bolje i posljedice su ljepše. / Ne povodi se za onim što ne znaš! I sluh, i vid, i razum, za sve to će se, zaista, odgovarati. / Ne hodi po zemlji nadmeno, jer zemlju ne možeš probiti ni brda u visinu dostići, / sve je to ružno, Gospodaru tvome mrsko (El-Isra', 23 - 38; isto tako v. npr.: El-En'am, 151 - 153; En-Nisa', 36 - 38; i sl.).

Uzvišeni je u Kur'anu Sebe nazvao sa 99 lijepih imena / svojstava, u kojima su (izuzmu li se samo neka, rezervirana samo za Njegov Zat) sadržana pohvalna svojstva koja odgajanič treba "unijeti u

svoj odgoj". Recimo, kada Uzvišeni Sebe nazove *El-Haqq* (Istiniti), ili *E-'Adil* (Pravedni), ili *El-Latif* (Nježni), onda i čovjek treba biti istinoljubiv, pravedan, nježan... Ta su imena i data u Kur'anu radi njihova ugrađivanja u moral.

Prednost *es-sifatu'l-akhlaqijetu'l-fitriyye* u odnosu na vrijednosti koje uspostavlja bilo koje drugo neislamsko društvo, pravni, filozofski ili neki drugi sistem je u tome što ova svojstva donose uspjeh i na ovom i na budućem svijetu i što su povezana sa svijetom *gajba* jer polaze od vjerovanja ili istine da je Bog stvorio čovjeka i njegovu "čistu prirodu" sa mogućnošću da ostvari ova svojstva uz pomoć Objave i Allahova Poslanika, s.a.v.s., kao uzora ili modela identifikacije.

Kako islam odgaja ćud

Osim vjerovanja i ibadeta kojima se čovjek liječi od loših svojstava i u svome odgoju usvaja pohvalna svojstva, islam ima i druga sredstva za odgoj ćudi. Ta su: uzimanje Poslanika, s.a.v.s., za uzor i svijest o granicama halala i harama.

Jedan ashab je s pravom rekao da su muslimani *ešrefu'l-aimme*, najuglednija zajednica, po dva osnova: što jedino oni imaju autentičnu Božiju Knjigu i sačuvan sunnet "svoga" Poslanika. U sunnetu poslanika Muhammeda, s.a.v.s., zabilježenom u vjerodostojnim zbirkama, sačuvani su njegovo ponašanje, postupci i izreke, jednom riječju: njegova poslanička pedagogija koju valja posebno istražiti i prezentirati na bosanskom jeziku. Tako odgajanič treba upoznati sa Poslanikovim, s.a.v.s., terbijetom u govoru, uzimanju hrane i pića, odnosu prema Allahu, dž.š., Kur'anu, umrlim roditeljima, suprugama i djeci, prijateljima, nemuslimanima, trgovanju, suđenju, ratovanju, spavanju, ustajanju, hodanju... Jednostavno: Poslanik, s.a.v.s. - savršena je konkretizacija islamskog terbijeta, uzor na koji se treba ugledati.

Svijest o halalu i haramu u islamu odgaja ljude na taj način što oni spoznaju da je halal (dopušteno) sve što je lijepo, prijatno i korisno za njihovo zdravlje, a da je haram (zabranjeno) samo ono što je ružno, neugodno i štetno po zdravlje. Područje halala je prostrano, a područje harama je suženo, pa ipak mnogo ljudi, zavedeni

šejtanskim nagovaranjima, čine haram-djela, a zanemaruju halal:

Reci: "Nije isto ono što je zabranjeno (el-khabith) i ono što je dopušteno (et-tajjib), makar što te iznenađuje mnoštvo onoga što je zabranjeno..." (El-Ma'ide, 100)

Stvoritelj je dopustio *tajjibat*, a zabranio *khaba'ith*, i mada se halal i haram uglavnom odnose na ishranu i piće, njih u terbijetu ne treba na to sužavati budući da je Uzvišeni rekao:

Reci: "Gospodar moj zabranjuje (Innema harreme Rabbi) razvrat, i javni i potajni, i grijeh, i neopravdanu primjenu sile, i da Allahu smatrate ravnim one za koje On nikakav dokaz objavio nije, i da o Allahu govorite ono što ne znate!" (El-E'araf, 33)

O, vjernici, jedite ukusna jela (tajjibat) koja smo vam podarili i budite Allahu zahvalni ... (El-Beqare, 172)

...(poslanik) koji će im lijepa jela (tajjibat) dopustiti, a ružna (khaba'ith) im zabraniti. (El-E'araf, 157)

Ima učenjaka koji smatraju da poznati hadis: "Tražiti nauku je obaveza (farz) svakog muslimana" (navodi ga Ibni Madže prenoseći ga od Enesa ibni Malika), znači da je "traženje nauke", ustvari, izučavanje i prihvatanje granice između halala i harama. Isto tako, prenosi se od Ibni Mes'uda da je Vjerovjesnik, s.a.v.s., rekao: "Traženje halala je obaveza svakog muslimana!"

Pridržavanje halala i odstranjivanje harama čisti čovjeka i spašava društvo od svih šteta i zala. Islam je efikasan u ovom cilju zato što je on haramom proglasio i ono što vodi u haram, tj. što je spriječio sve puteve koji vode haramu.

Odgajanci će se držati daleko od harama ukoliko prihvate i dodatnu istinu: da haram proizvodi haram, da je činjenje harama prije svega grijeh i da strah od Božije kazne za počinjeni haram, više nego strah za gubljenjem zdravlja, najefikasnije udaljava ljude od njega.

ODGOJ RAZUMA (ET-TERBIJETU'L-'AQLIJJE)

Razum (*'aql*) islam tretira kao jedan od najvećih nimeta koji je Stvoritelj podario ljudskom biću. Njime je čovjeku omogućeno da posmatra, razmišlja, analizira, zaključuje... ukratko: da duhovno raste, pa i da vjeruje. Zbog toga je razum uvjet vjerovanja jer u islamu nema vjerovanja bez

razmišljanja, a osobe koje su lišene ovog dara nisu odgovorne za svoje postupke i na njih se ne odnose vjerske obaveze.

Nijedna religija nije dala dignitet razumu kao din-i islam, u čijoj se Objavi prve riječi usmjerene upravo razumu:

Uči, čitaj, razmišljaj, istražuj - u ime tvoga Gospodara, Koji stvara! (El-'Aleq, 1)

Već ovim ajetom, kojim je epohalno promijenjen tok ljudske povijesti i započela "civilizacija Riječi", označena je i bit vjerovanja kako ga vidi islam i odgojna svrha mišljenja. Islam, naime, traži da u svome radu razum bude na sedždi Stvoritelju svih svjetova, da razum ne bude neograničen, izvan Šerijata, kako bi njegovi plodovi bili dobri - jer razum koji ne padne na sedždu pred Allahom, dž.š., iblisovski je razum, razum bez vodiča, često bez ikakva cilja ili sa ciljevima koji se protive volji Stvoritelja. Iblis je, naime, u kur'anskim kazivanjima vrlo inteligentan, ali i - ohol; njegov razum skriva i guši Istinu, umjesto da je otkriva i oslobađa. Iblisovski razum je ohol zato što u Kosmosu poriče Stvoritelja i što sve rezultate do kojih dođe pripisuje samo sebi; takav razum se od najveće blagodati pretvara u najveće zlo.

Pošto se površina Zemlje ne može kultivirati niti se na njoj može graditi bez upotrebe razuma, onda islam traži da njegovi izumi i ono što planira i gradi budu u skladu sa Šerijatom - kako bi se na zemlji formirala civilizacija u duhu islama - pokornosti Jedinom Bogu, dž.š. Svaka drukčija civilizacija kao produkt razuma u Kur'anu je označena kao nestabilna i poročna:

Da li je bolji onaj koji je temelj zgrade svoje postavio na strahu od Allaha u želji da Mu se umili - ili onaj koji je temelj zgrade svoje postavio na rub podlokane obale koja se nagnula, da se zajedno s njim u vatru džehennemsku sruši? - A Allah neće ukazati na Pravi put narodu koji sam sebi nepravdu čini. (Et-Tewbe, 109)

Islam odbacuje krilaticu "Vjerujem zato što je to apsurdno!" i traži vjerovanje koje je proisteklo iz rada razuma, iz razmišljanja o Kosmosu i čovjeku i razumijevanja Allahove, dž.š., Knjige. Da bi se postiglo takvo vjerovanje, islam traži da čovjek, upotrebom razuma, otkloni mogućnosti da ga vode nepromišljenost, zabluda, loša tradicija, proroci, pretpostavke i sl.

A kada im se rekne: "Slijedite Allahovu Objavu!" - oni odgovaraju: "Nećemo, slijedit ćemo ono na čemu smo zatekli pretke svoje." - Zar i onda kad im preci nisu ništa shvaćali i kad nisu na Pravom putu bili?! (El-Beqare, 170);

Većina njih slijedi samo pretpostavke; ali pretpostavke nimalo nisu od koristi Istini; Allah uistinu dobro zna ono što oni rade. (Junus, 36)

Kur'an stoga iznosi primjer Ibrahima - a.s. - koji odbija lošu tradiciju svojih predaka i svoje sredine, a privržen je razumskom, prirodnom zaključivanju. (El-En'am, 75 - 80)

Stoga je Kur'an pun naputaka koji podstiču razum na razmišljanje o svijetu i kur'anskim porukama, npr.:

Stvaranje nebesa i Zemlje, smjena noći i dana, lađa koja morem plovi s korisnim tovarom za ljude, kiša koju Allah spušta s neba pa tako u život vraća zemlju nakon mrtvila njezina - po kojoj je rasijao svakojaka živa bića, promjena vjetrova, oblaci koji između neba i Zemlje lebde - doista su dokazi za one koji pameti imaju (El-Beqare, 164);

Kako oni ne razmisle o Kur'anu, ili su im na srcima katanci! (Muhammed, 24)

Kako islam odgaja razum

Prvi i nezaobilazni uvjet da razum bude odgojen je da on vjerovanje (*iman billahi Te'ala*) uzme sebi za vodiča; razum bez vjerovanja je iblisovski razum, a njegovi produkti su zli i naopaki.

Drugi uvjet je da razum bude svjestan svojih moći u spoznaji. Islam je postavio granice razumu u spoznaji; on može - i treba - da spozna samo vidljivi svijet i da u njemu otkriva znakove ili šifre (*ajat*) o Allahovom, dž.š., postojanju, ali on nije moćan da dokuči svijet gajba; to je ostavljeno drugom izvoru spoznaje, ruhu ili "srcu" (*fu'ad*). Razmišljanje o biti Boga, dž.š., meleka i sl. u islamu se smatra neodgojem, zbog čega je Poslanik, s.a.v.s., rekao: "Razmišljajte o Allahovom stvaranju, a ne razmišljajte o tome kakav je Allah, jer vi to niste u stanju!" Stati na ovim granicama je osobina u odgoju dobrih Allahovih, dž.š., robova i prvih muslimana.

Na isti način, islam odbacuje ono filozofsko mišljenje koje ne polazi od Istine nego je uvijek traži i nikad je ne nalazi. Allah, dž.š., jeste, i On je,

iz Svoje milosti prema čovječanstvu, objavio Istinu, i zadatak je umnih ljudi da tu Istinu promišljaju i "preporučuju" je drugima (sura El-'Asr).

Treći uvjet za odgoj razuma je da u zaključivanju, uvjeravanju i raspravljanju otkriva i izlaže argumente te da se sa onima koji još ne vjeruju ili drukčije misle razgovara na lijep način:

Ti reci: "Dokaz svoj dajte ako je istina to što govorite!" (El-Beqare, 111);

Na Put Gospodara svoga mudro i lijepim savjetom pozivaj i s njima na najljepši način raspravljaj! Gospodar tvoj zna one koji su zalutali s Puta Njegova i On zna one koji su na Pravom putu. (En-Nahl, 125)

Kada, dakle, govori o metodi u zaključivanju i raspravljanju, Kur'an traži da se razum koristi dopuštenim sredstvima koja će voditi Istini te poziva razum na uzimanje naučnih argumenata, na razmišljanje o zakonitostima koje je Uzvišeni postavio u svako društvo i u svako stvorenje, na promišljanje o Allahovoj, dž.š., mudrosti koja se očituje u Njegovim stvorenjima i u zdanju Kosmosa te u Njegovom uzvišenom Šerijatu:

Mi nismo stvorili Zemlju i nebo i ono što je između njih da se zabačimo (El-Enbija', 16);

...Gospodaru naš, Ti nisi ovo uzalud stvorio!

(Alu Imran, 191).

ODGOJ TIJELA (ET-TERBIJETU'L-DŽISMIJE)

Odgoj tijela ne može se odvojiti od odgoja ruha, čudi i razuma. Ideal islama je da napravi ravnomjernost u potrebama, da ruh ne zanemari tijelo, niti tijelo ruh. Zato islam ne može prihvatiti onu krilaticu koju su isticale sve ekstremno materijalističke kulture i civilizacije: U zdravom tijelu - zdrav duh. Sa podjednakom odbojnošću, islam odbacuje i one religije i kulture u kojima se zanemaruju potrebe tijela.

Tijelo je također Allahov, dž.š., dar čovjeku. On nam ga je podario oblikovavši ga u najljepšem obliku, skladu i proporcijama (Et-Tin, 4) i On je na Zemljinoj površini dao sve uvjete kako bismo na njoj mogli živjeti kao tjelesna bića, tj. zadovoljavajući potrebe našeg tijela:

Allah vam je učinio Zemlju prebivalištem, a nebo zdanjem, i On vam obličje daje i likove vaše čini lijepim i jelima vas opskrbljuje ukusnim... (El-Mu'min, 64)

Uzvišeni u Kur'anu spominje i biljke, i životinje, i voće, i povrće, i žito, i zrak, i vodu...kako bi čovjek uživao u njima kao Allahovim, dž.š., blagodatima i kako bi znao i osjećao da je on posebno, darovano i počašćeno biće:

Mi smo sinove Ademove, doista, odlikovali: dali smo im da kopnom i morem putuju, i opskrbili ih ukusnim jelima, i dali im velike prednosti nad mnogima koje smo stvorili. (El-Isra', 70)

Ljudsko je, dakle, pravo da uživa blagodati ovoga svijeta i života i Uzvišeni je Svoje poslanike slao kako bi čovjeka uputili na ono što je korisno.

Ljudska priroda se u Kur'anu izvanredno jasno opisuje: čovjek žudi da udovolji potrebama svoga tijela, voli naslade, zaboravlja se kada mu je život lagodan, teško podnosi bol, nestrpljiv je itd. Potrebe tijela Kur'an označava kao šehawat, strasti, koje same po sebi nisu zabranjene, naime, Stvoritelj nije dao čovjeku te strasti pa mu ih onda zabranio nego je zatražio da on šehawat zadovoljava na Šerijatom propisan način, bez prekoračivanja granica, umjereno, držeći se sredine, misleći na Allaha, dž.š.:

Ljudima se čini da je lijepo (hubbu š-šehawat) samo ono za čim žude: žene, sinovi, gomile zlata i srebra, divni konji, stoka i usjevi. To su blagodati u životu na ovom svijetu; a najljepše mjesto povratka je u Allaha (Alu Imran, 14).

Kako islam odgaja tijelo

Nema nijedne religije niti kulture koja je kao islam posvetila toliko pažnje prema tijelu. Islam traži da čovjek zadovolji potrebe svoga tijela: da ga hrani i odijeva, a njegovu seksualnu potrebu da zadovolji u braku. Brigu o tijelu, njegovo čišćenje i čuvanje islam je oglasio ibadetom. Monaštvo je rigorozno zabranjeno i Kur'anom i sunnetom:

Reci: "Ko je zabranio Allahove ukrase, koje je On za robove Svoje stvorio, i ukusna jela?" ... (El-E'araf, 32)

Udajte neudate i ženite neoženjene, i čestite robove i robinje svoje; ako su siromašni, Allah će im iz obilja Svoga dati... (En-Nur, 32)

Prilikom zadovoljavanja tjelesnih potreba jela, pila i odijevanja islam je samo zabranio pretjerivanje (israf):

O, sinovi Ademovi, lijepo se obucite kad hoćete da namaz obavite! I jedite i pijte, ali ne pretjerujte; On ne voli one koji pretjeruju. (El-E'araf, 31)

Namaz, islamska molitva (*es-salah*), ne može se obaviti ukoliko nije čisto tijelo i odijelo niti bi se on primio bez ovog uvjeta. Radi toga je islam propisao abdest, gusul, sunnećenje muške djece, posebnu higijenu u zahodu (toaletu), posebnu higijenu žena u vrijeme mjesečnice i u poslijeporodajnom periodu, itd.:

... Allah zaista voli one koji se često kaju i voli one koji se mnogo čiste. (El-Beqare, 222).

Većina harama koje je Uzvišeni donio u Kur'anu odnose se na tijelo; tako je zabranjeno konzumiranje *khamra*, svega što "muti razum", svinjskog i nekih drugih vrsta mesa i masti, i sl. - zato što islam polazi od stava da će se zaprljanim tijelom zaprljati i ruh, tj. da harami uneseni u organizam onemogućavaju ispravnu uputu, a vode u grijehenje i gubitak sreće na ahiretu:

O, vjernici, el-khamr (sve što opija), i kocka i kumiri i strjelice za gatanje odvratne su stvari, šejtanovo djelo; zato se toga klonite da biste postigli što želite. (El-Ma'ide, 90);

On vam jedino zabranjuje: stru i krv i svinjsko meso, i ono što je zaklano u nečije drugo ime, a ne u Allahovo... (El-Beqare, 173)

Tako se tijelo odgaja čuvajući ga od harama, a najbolje se štiti čvrstim ahlakom, tj. prihvatanjem pohvalnog i odbacivanjem pokudenog morala.

Kur'an posebno osuđuje tjelesne seksualne nastranosti: prostituciju, homoseksualizam i sve vrste seksualne perverzije i govori o mnogim narodima koji su upropašteni bolnim kaznama baš zbog ove vrste tjelesnog grijeha. Potresna su, u tom smislu, kazivanja o Nuhovom i Lutovom narodu, kazivanja iz kojih vjernici uzimaju pouku kako tjelesni grijesi, a posebno seksualni, izazivaju ogromnu štetu uništavajući pojedince, porodice i društva i kako oni koji ih čine srozavaju ugled koji je Stvoritelj dao ljudskom biću i ljepotu koju je dao njegovom tijelu:

I što dalje od bluda, jer to je razvrat, kako je to ružan put! (El-Isra', 32);

I narod njegov pohrli Lutu, - a prije su radili sramna djela. "O, narode moj, " - reče on - "eto mojih kćeri, one su vam čistije! Bojte se Allaha i pred gostima mojim me ne sramotite! Zar među vama nema razumna čovjeka?" / "Ti znaš da nama nisu potrebne tvoje kćeri" - rekoše

oni - "ti doista znaš šta hoćemo mi." /...I kada pade naredba naša, Mi sve prevrnusmo, ono što je bilo gore - bi dolje, i na njih kao kišu grumenje od pečena blata spustismo, koje je neprekidno sipalo... (Hud, 78 - 82)

Islam je uspostavio ovakve propise o njegovanju tijela i sankcije protiv povrede njegova digniteta kako bi čovjek mogao izvršiti sve svoje životne obaveze, kako bi mogao ibadetiti i uređivati površinu Zemlje u skladu sa Allahovom, dž.š., voljom, kako bi pomagao drugima, širio Istinu i strpljivost nastojeći da zasluži Allahovo, dž.š., zadovoljstvo. Zbog toga je Poslanik, s.a.v.s., - rekao da mu je drag jak, snažan i zdrav vjernik, mada i u snažnom i u slabunjavom imade dobra.

ODGOJ ESTETSKIH SKLONOSTI (ET-TERBIJETU'L-DŽEMALIJE)

Klasični islamski učenjaci, definirajući lijepo, istakli su da postoje dvije vrste ljepote: fizička (*el-hissi*) i duhovna (*el-ma'newi*) ljepota.

Ljepota se ostvaruje u liku, pojavi, strukturi i proporcijama bića, ali i u moralu, intimi i činu.

Imam-i Muslim svojim lancem prenosilaca prenosi od Abdullaha ibni Mes'uda da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: "Neće ući u Džennet onaj u čijem srcu bude koliko trun kibura (oholosti)!" Neki čovjek upita: - A kad neko voli da se nagizda ili da nosi lijepu obuću? - Poslanik - s.a.v.s. - na to odgovori: "Innallahe džemilun juhribbu'l-džemal - Allah je, zaista, lijep i voli ljepotu! Kibur omalovažava Istinu i potcjenjuje ljude!"

Allah, dž.š., je Lijepi (*El- Džemal*), On je Svoju Knjigu poslao u nadnaravno lijepom stilu i jeziku, On je svijet i bića na njemu stvorio u najljepšim oblicima, Njegov Poslanik - s.a.v.s. - bijaše iznimno lijep, i sve čega se dotakao islam je proljepšao: jelo, govor, nošnju, stan, arhitekturu, okolicu, suđe, alat, zidove, knjige, a džamije su stjecišta najljepših umijeća: gradnje, dekoracije, inkrustacije, vokalne muzike, igre svjetlosti, igre vode, oblikovanja zelenila...

Islam je doslovno izveo (i) estetsku revoluciju u Svijetu, najprije estetikom svoje Riječi, a onda svega čega se dotakao:

Zar ne vidiš kako Allah navodi primjer - lijepa riječ kao lijepo drvo: korijen mu je čvrsto u zemlji, a grane prema nebu; / ono plod svoj daje u svako doba koje

Gospodar njegov odredi - a Allah ljudima navodi primjere da bi pouku primili. / A ružna riječ je kao ružno drvo: iščupanom drvetu s površine zemlje nema opstanka. / Allah će vjernike postojanom riječju učvrstiti i na ovom i na onom svijetu, a nevjernike će u zabludi ostaviti; Allah radi što hoće. (Ibrahim, 24 - 27)

Kako islam razvija estetski osjećaj

Otuda odgajanje treba podučavati kako da uoče ljepotu u pojavnom svijetu i u moralu kako bi se na najljepši način ophodili, pridonosili ljepoti i potcrtavali Allahovo, dž.š., svojstvo Ljepote u Kosmosu, u čovjeku samom, u riječima i činima, jer je čovjek, ukoliko živi u skladu sa fitretullahom, najljepše od svih Allahovih, dž.š., stvorenja, koje je Stvoritelj, kako smo naprijed vidjeli, posebno počastio među svim stvorenjima.

Kur'an upućuje pogled svojih čitalaca, odnosno slušalaca, ka fizičkoj ljepoti u čovjeku, Kosmosu i nebeskim tijelima:

Onaj koji je sedam nebesa jedna iznad drugih stvorio - ti u onome što Milostivi stvara ne vidiš nikakva nesklada, pa ponovo pogledaj vidiš li ikakav nedostatak, / zatim ponovno više puta pogledaj, pogled će ti se vratiti klonuo i umoran. / Mi smo vama najbliže nebo sjajnim zvijezdama ukrasili i učinili da vatra iz njih pogada šejtane, za koje smo patnju u ognju pripremili.

(El-Mulk, 2 - 5);

a onda i ka ljepoti *ma'newi*, u kojoj se ističe ljepota ponašanja:

A robovi Milostivoga su oni koji po zemlji mirno hode, a kada ih bestidnici oslove, odgovaraju: "Mir vama!" / i oni koji provode noći pred Gospodarom svojim na tle padajući i stojeći; / i oni koji govore: "Gospodaru naš, poštedi nas patnje u Džehennemu, jer je patnja u njemu, doista, propast neminovna, / on je ružno prebivalište i boravište"; / i oni koji, kad udjeljuju, ne rasipaju i ne škrtare, već se u tome drže sredine; / i oni koji se mimo Allaha drugom bogu ne klanjaju, i koji one koje je Allah zabranio ne ubijaju, osim kad pravda zahtijeva, i koji ne bludniče; - a ko to radi iskusit će kaznu, / patnja će mu na onom svijetu udvostručena biti i vječno će u njoj ponižen ostati; / ali onima koji se pokaju i uzvjeruju i dobra djela čine Allah će njihova hrdava djela u dobra promijeniti, a Allah prašta i samilostan je... (El-Furqan, 63 - 70)

Kur'an se služi jedinstvenom metodom kontrastiranja pojmova i slika kako bi istakao lijepo; i kad govori o ružnom, on, ustvari, potcrtava lijepo i estetski odgaja. Tako su u snažnim kontrastima predstavljeni Džennet i Džehennem, lijepa i ružna riječ, Istina i laž, sljepilo i vid, tmina i svjetlo, sloboda i nasilje itd.

Da li je do tebe doprla vijest o teškoj nevolji? - / kada će se neka lica potištena, / premorena, napačena / u vatri užarenoj pržiti, / sa vrela uzavrelog piti, / kada drugog jela osim trnja neće imati, / koje neće ni ugojiti ni glad utoliti.

//

Neka lica toga dana bit će radosna, / trudom svojim zadovoljna - / u Džennetu izvanrednome, / u kome prazne besjede neće slušati. / U njemu su izvor-vode koje teku, / u njemu su i divani skupocjeni, / i pehari postavljeni, / i jastuci poredani, / i čilimi rašireni...

(El-Gašije, 1 - 16)

Cilj posmatranja ljepote koju je Allah, dž.š., stvorio je da se i njome odgaja, zatim da ljudi sa radošću razmišljaju o Allahovom, dž.š., stvaranju i Njegovim svojstvima. Tako ljepota postaje neodvojiva od Istine i dobrote.

ODGAJANJE DRUŠTVENE LIČNOSTI (ET-TERBIJETU'L-IDŽTIMA'IJJE)

Kad govori o društvu u kome mladi čovjek živi (*el-džema'ah*), islam podrazumijeva da taj džema'at može biti manji - kao što je porodica - veći - kao što je društvo u kome živi - i najveći - kao što je čovječanstvo.

Isto tako, islam ima svoje poglede na sredinu, odnosno društveni milje i okolicu u kojoj odgajani živi, pri čemu se misli na vjeru, porodične običaje, društveni moral, ekonomiju, kulturu, filozofske ideje, tradiciju, svakodnevni život...

Društveni je odgoj podvrgnut principima društvenog sistema u općem smislu i on podrazumijeva da se ti principi polože u društvo te da ih ljudi usvoje kako bi se njima približili Allahu, dželle šanuhu, i ostvarili pojedinačno i opće dobro na ovom i na onom svijetu.

Islamski odgoj društvene ličnosti ne zasniva se na nekim izvanjskim principima koje, sukladno ovom ili onom periodu, postavljaju vlade, pravni sistemi ili javno mišljenje, koji se javljaju u funkciji

društvenog nadzora prema kome se ravna odgoj mlade ličnosti, ili kome se teži ovim odgojem; ne, nego se islamski odgoj temelji na osjećanjima (*ihsas*) o postojanju Allaha, dž.š., osjećanjima koja ljudsko biće generički posjeduje i koja se prirodno stavljaju pod nadzor Uzvišenog Bića, tako da takva osjećanja vrše ulogu unutarnjeg kontrolora u duši svakog ljudskog bića, kontrolu koja nije rezultat nikakva straha od vanjske vlasti oličene u zakonima, običajima, sudskom ili policijskom sistemu i sl.

Također, između islamskog i sekularnog društvenog odgoja postoji razlika u opsegu njihova interesa budući da islamski odgoj ne razvija u ličnosti osjećaj pripadnosti i uklopljenosti samo (u) porodici, ili nekom savezu ili političkoj stranci ili naciji, ili regiji, nego islam u mladim bićima razvija osjećaj / saznanje da su svi muslimani - jedan narod, jedan ummet, ummet koji pripada tevhidu i koji čini ibadet samo Stvoritelju u skladu sa Njegovim principima koje je postavio u Svojoj Knjizi, kao što kaže Uzvišeni:

Zaista, ovaj vaš ummet - jedan je ummet, a ja sam vaš Stvoritelj i Gospodar, i zato samo Meni ibadet činite. (El-Enbija', 92)

To zato što je islam jedina ispravna vjera koja od svakog muslimana traži da je se pridržava, da je čuva, razvija i jača, te da se u njoj svi osjećaju kao jedan narod - jer je Uzvišeni sve svoje poslanike slao s jednom te istom vjerom / porukom - sa istim vjerovanjem i principima, tako da su vjernici jedan ummet u svim vremenima i na svim mjestima.

Principi društvenog odgoja koji su položeni u Kur'anu i sunnetu su jedinstveni i oni čuvaju islamsko društvo od zastranjivanja i pogrešnog pravca. Ta zastranjivanja mogu doći od eksperimentatora, kreatora raznovrsnih društvenih teorija i svjetonazora čije se teorije ravnaju prema duhu vremena i sredine te prema njihovim strastima i nahodanjima.

Sociolozi na Zapadu uspijevaju precizno dijagnosticirati probleme s kojima se suočavaju ljudska društva, ali nisu u stanju ponuditi lijek ili rješenja iz moralne krize koja je zadesila savremena društva.

Islam u odgajanicima razvija još širi osjećaj: da pripadaju ljudskoj vrsti i da su svi društveni problemi njihovi problemi te da svaki član ljudskog društva ima svoju društvenu obavezu da pomogne u rješavanju društvenih kriza.

S tim u vezi, islam nudi svoju vječitu alternativu: da se ljudske društvene potrebe usklade sa vjerovanjem u jedinstvenog Stvoritelja ljudi i sa ibadetom samo Njemu, te sa najširim pogledom na čovjeka kao halifu, tj. Božijeg predstavnika na zemlji, zatim sa sviješću o nužnosti međusobne saradnje svih ljudi, nužnosti njihovog međusobnog potpomaganja i koegzistencije, te širenja Istine, razvijanja osjećaja strpljivosti, rada na Dobru i sprečavanju zla, te nastojanju da Božija riječ bude gornja.

Treba samo pogledati kur'anske pozive, oslovljavanja i naredbe i u njima otkriti njihovu društvenu dimenziju, brigu i rad za ljudsku vrstu. Kur'an se često obraća: *O, ljudi (Ja ejjuhe'n-naas ...), o, vjernici (Ja ejjuhelledhiine aamenuu...), Klanjajte se samo vašem Stvoritelju! Činite dobra djela! Obavljajte molitvu! Dajte zekat! Činite dobročinstvo! ...* Ove forme se često ponavljaju, i njihov smisao je u tome da u čovjeku izgrade osjećaj za društvo u kome živi i za ljudsku vrstu kao takvu.

Kako islam odgaja društvenu ličnost

Kur'an-i Kerim je ustanovio opće principe na kojima treba počivati ljudsko društvo u kome će se izgrađivati zdrava ljudska jedinka, u kome će ona moći izvršavati svoje obaveze, živjeti ljudskim životom u okrilju svoje porodice i zajednice, dalje: u okrilju svoga muslimanskog ummeta, i najdalje: u okrilju ljudske vrste, svejedno u kome vremenu i na kojem mjestu živjela ta ljudska jedinka.

Prvo jedinstvo i kamen temeljac na kome počiva islamsko društvo je porodica, kojoj je islam posvetio najveću brigu i pažnju. Porodica je u ovom vjerskom učenju obuhvaćena društvenim sistemom, i kroz nju čovjek zadovoljava svoje ljudske i društvene potrebe, a u isto vrijeme sve muslimane islam obavezuje ovim sistemom tako da nijednom članu muslimanske zajednice nije dopušteno da iskoraci izvan principa toga sistema.

A najvažnija institucija (*nizam*) porodice je brak (*zewadž*) radi čega je islam ovu instituciju snabdio svim faktorima uspjeha i trajanja, te zadovoljstva i osposobljavanja da supružnici izvršavaju svoje društvene obaveze. Na prvom mjestu, islam je uspostavio ograničenja mladiću i djevojci u izboru svoga supružnika te pred njih postavio iste

standarde; svako od njih treba pronaći u drugoj strani ono što želi, a oboje trebaju težiti da svojim brakom vrše dobra djela i približe se Bogu, dž.š.

U osnovi toga izbora stoji vjera supružnika - kao temelj sretne porodice koja može izvršiti ulogu u muslimanskom društvu koju od nje traži Uzvišeni, s čim u vezi je Poslanik, s.a.v.s., rekao: "Ženu udaju njezino vjerovanje, njezino bogatstvo i njezina ljepota; uzmi onu koja ima vjerovanje i imat ćeš sve!" (prenosi Tirmizi senedom od Džabira, a on od Vjerovjesnika); zatim: "Kada vam dođe neko čijim ste vjerovanjem i odgojem zadovoljni, oženite ga, a ako ne budete tako činili, na zemlji će nastati smutnja (*fitne*) i nered (*fesad*)" (Tirmizi, senedom od Ebi Hatima el-Muznija, r.a.).

Kur'an-i Kerim je u vezi s porodicom postavio sveobuhvatne propise kako bi ona bila čvrsta i kako bi se život u njoj provodio u zadovoljstvu; s tim ciljem Kur'an govori o pravima i obavezama supružnika, zatim donosi uređena pravila u načinu razvoda braka i otpuštanju žene, zatim donosi razloge i propise o višeženstvu (*te'addudu'z-zewdžat*) - sve kako bi omogućio zadovoljstvo u porodičnom životu, kako bi zaštitio porodicu i kako bi se izbjegli udari i nemiri u njoj, kako bi se u njoj djeca razvijala bez trauma i poteškoća.

Treba znati da je islam oslobodio porodicu od stega džahilijeta, od njezine prezrenosti i poniženosti u tome i takvome sistemu ma u kakvoj se formi džahilijet pojavio; da je islam porodici dao počasno mjesto i da kroz porodicu želi ostvariti sretan i zadovoljan život na ovom i na onom svijetu te da je učinio svaki izlazak iz okvira koje je postavio grijehom i zaslugom kazne na oba svijeta.

U odgoju društvene ličnosti islam nije stao na granici koja završava sa porodicom nego je prešao tu granicu i na najširi način obuhvatio zajednicu u kojoj čovjek živi, zajednicu koja treba biti povezana unutaršnjim posebnim vezama; islam se u ovom polju temelji na čistoti zajednice (*džema'ah*) i blokiranju svakog vida društvenih bolesti i udara na spomenutu čistotu. Moral koji zagovara islam, ophođenje među ljudima, njihova djela, običaji, zabrane i naredbe... - sve to funkcioniše radi toga da se među pripadnicima zajednice uspostave najljepše veze na kojima je moguće ostvarivati međusobnu saradnju, samilost, potpomaganje i obaveze.

Islam svoje sljedbenike odgaja u duhu gornjih vrijednosti kojima se konkretizira poslušnost (*ita'ah*) Bogu, i, na drugoj strani, oglasio je pokuđenim sve što narušava te vrijednosti, što vodi cijepanju zajednice, njezinom nejedinstvu, zatvorenosti, duhu mržnje i izolacije itd., što je samo po sebi mizerno i prezreno. U suri El-Hudžurat Kur'an je s najvećim gnušanjem napao sukobe unutar zajednice, zatražio izmirenje zavađenih strana, zatražio podržavanje pravedne strane, a onda se okomio na one koji špijuniraju druge, koji prenose tuđe riječi, kleveću i ogovaraju, nadijevaju ružna imena drugima i sl.; ovakva djela su uzroci nesloge i mržnje u društvu.

Islamski društveni sistem

U jednoj suri Kur'ana, En-Nisa', sadržan je društveni sistem koji islam traži od ljudi; to je sistem (*nizam*) koga ne sadrži nijedan drugi pravni sistem; sistem koji je obuhvatniji od svakog drugog sistema.

To je 4. sura u rasporedu Kur'ana; objavljena je u Medini nakon što su se muslimani nastanili u ovom gradu, a onda uzdignu svoju zajednicu koja se razlikuje od zajednice širka, kufra i džahilijeta, te zatim od zajednice kršćana i jevreja.

Slijedimo li raspored ajeta, Kur'an u ovoj suri, u vezi sa društvenim sistemom koji uspostavlja, donosi slijedeće:

- potvrđuje da je sve ljude, ljudsku vrstu kao takvu, stvorio jedan te isti Stvoritelj "*min nefsini wahidetin* - od jedne duše" te da odnosi među ljudima počivaju na instituciji porodice preko koje ih povezuju osjećaji milostivosti;
- naređuje posebnu brigu za jetime i upozorava one koji bi uzeli iz njihova imetka te obavezuje da njihov imetak štite najozbiljniji i najpravedniji članovi muslimanskoga društva;
- ustanovljuje prava supružnika u životu pravedne porodice koja živi u okrilju samilosti;
- traži od zajednice da na privatni imetak muslimana gleda i kao na imovinu zajednice te zabranjuje maloumnima da upravljaju imetkom, i nad imovinom takvih postavlja staratelje;
- uspostavlja pravedne standarde i striktno obaveze u nasljeđivanju kako ničiji udio i pravo u nasljeđu ne bi bili osporeni niti narušeni; misli se

na nasljedstvo koje pripada muškim i ženskim potomcima, djeci, starijima... u uzlaznoj i silaznoj rodbinskoj liniji;

- štiti zajednicu od poroka prostitucije i homoseksualizma i hvali uspostavljanje bračnih veza;
- utvrđuje respekt prema supruzi koja čuva porodičnu imovinu i ugled svoje porodice;
- utvrđuje bračne smetnje (u pogledu "koljena", ko s kim ne može stupiti u brak i sl.);
- utvrđuje obaveze ljudi prema njihovoj imovini;
- hvali dobročinstvo prema roditeljima;
- kudi škrtost i hvali dijeljenje imetka na Božijem putu;
- zabranjuje alkohol;
- naređuje vjersko kupanje;
- naređuje ispunjavanje emaneta koji čovjek da drugom članu svoje zajednice;
- naređuje pravedno suđenje i pravednost u svim postupcima;
- naređuje poslušnost Allahu, dž.š., i Poslaniku - a.s.;
- analizira odnose muslimana sa licemjerima;
- zabranjuje prolijevanje krvi i fiksira pravne posljedice za nehотиčno ubistvo;
- podučava muslimane da izbjegavaju život u okolnostima koje su ponižavajuće za njih; naređuje iseljenje kad se steknu uvjeti za to;
- govori o vođenju rata i klanjanju namaza u ratu;
- ističe da je ovaj društveni sistem samo dio od sistema, ili *nizama*, koji je Uzvišeni postavio u Kosmosu;
- objašnjava da se odnosi prijateljstva (*welaje*) mogu uspostavljati samo između vjernika, a ne sa drugima - zato što oni ne dijele zajedničku duhovnu osnovu, vjerovanje tevhida, sa vjericima;
- zabranjuje muslimanima da slijede one koji ne vjeruju i koji žele da ih izvedu iz islama;
- naglašava da se čistota muslimanske zajednice postiže izbjegavanjem svake *fahiše*, ružnog djela: laži, klevete, ogovaranja;
- kudi bespotrebne raspre unutar muslimanske zajednice;
- osuđuje kamatno poslovanje koje kvari odnose među ljudima, izaziva zavidnost i mržnju,

ponižava jedne, siromašne i onemogućene, a druge, bogate, čini oholima, itd.;

- ističe jednu te istu nit svih poslanstava - kako bi se svi vjernici, muslimani i sljedbenici Knjige, jevreji i kršćani, mogli okupiti oko zajedničke Riječi i na toj osnovi graditi odnose između svojih zajednica i pojedinaca;

- donosi propise o kelali, tj. o slučaju kada iza čovjeka ili žene koji umiru ne ostaju ni roditelji ni djeca, i kada njegovoj / njezinoj braći i / ili sestrama pripada dio njegova / njezina nasljedstva, što Kur'an precizira itd.

ODGOJ POLITIČKE LIČNOSTI (ET-TERBIJETU'S-SIJASIJJE)

Osnovna činjenica koju odgajatelji trebaju usaditi u svijest svojih odgajnika jeste da je islam usavršeno, potpuno učenje (El-Ma'ide, 3) te, prema tome, sve rasprave o tome da li islam ima veze sa političkim aktivnostima ili nema padaju u vodu; islam vrlo naglašeno obuhvata i ovu ljudsku aktivnost, on je izrazito politička vjera, tj. on ima svoju izrazitu političku dimenziju, a poslanik Muhammed, s.a.v.s., kao uzor vjernicima formirao je i islamsko društvo i muslimansku političku zajednicu u Medini koja je u Kur'anu okarakterizirana kao "najbolja zajednica koja se pojavila na Zemlji."

Islam, dakle, ima svoj originalni potpuni sistem života.

U političkoj sferi, ova vjera odbija ponašanje izvan pravila i propisa Kur'ana i sunneta, odbija vladanje ljudima i upravljanje javnim poslovima i resursima po samovoljnom nahodjenju i strasti, i u tom smislu Uzvišeni savjetuje:

A tebi smo poslije odredili da u vjeri ideš pravcem određenim, zato ga slijedi i ne povodi se za strastima onih koji ne znaju, / jer te oni nikako ne mogu od Allahove kazne odbraniti; nevjernici jedni druge štite, a Allah štiti one koji Ga se boje i grijeha klone (El-Džathije, 18 - 19);

zatim:

I sudi im prema onome što Allah objavljuje i ne povodi se za prohtjevima njihovim, i čuvaj ih se da te ne odvrate od nečega što ti Allah objavljuje...

(El-Ma'ide, 49)

Buhari svojim senedom prenosi da je El-Hasen rekao: "Allah, dž.š., zabranjuje vladarima: da slijede svoje strasti, da se boje ljudi i da Njegove ajete prodaju za nešto što malo vrijedi", a zatim je proučio:

O, Davude, Mi smo te namjesnikom na zemlji učinili, zato sudi ljudima po pravdi i ne povodi se za strašću da te ne odvede sa Allahova puta; one koji skreću sa Allahova puta čeka teška patnja na onom svijetu zato što su zaboravljali na dan u kome će se račun polagati. (Sad, 26)

A one koji kao vladari uzmu dio koji im ne pripada, koji iskoriste priliku da steknu nešto izvan šerijatskih propisa, islam okrivljuje, prijeti im i raduje ih ovim kur'anskim riječima:

...jer, Gospodar tvoj je, zaista, u zasjedi. (El-Fedžr, 14);

A ko poštuje Allahove svetinje uživat će milost Gospodara svoga. (El-Hadždž, 30)

Zaista je islamski politički sistem pravedan, a njegov vjerozakon savršen; i jedan i drugi stoje na osnovama koje se ne mijenjaju sukladno vremenu i prostoru, a općenito se može reći da ovaj sistem počiva na sljedećim temeljima: pravdi (*el-'adl*), dobročinstvu (*el-ihsan*) i međusobnom dogovoru (*eš-šura*).

Ova tri temelja obavezuju i vladara i njegove podanike, ova tri temelja ostvarivali su Božiji vjerovjesnici i radi njih su poslani, kao što kaže Uzvišeni:

Mi smo izaslanike Naše s jasnim dokazima slali i po njima knjige i terezije (el-mizan) objavljivali - da bi ljudi pravedno postupali (lijequme'n-nasu b'l-qist) (El-Hadid, 25).

Tako je islam državi odredio program i sistem koji se međusobno prepliću i saraduju i na čijim se osnovama ostvaruje saradnja između država, kao što je i za one koji nisu muslimani a podanici su države utemeljene na islamskom poretku definirao njihova prava i obaveze.

U takvoj državi svaki musliman i muslimanka znaju svoja prava i obaveze kao što ih zna i vlada koju građani slobodno izaberu i koja je obavezna izvršavati svoje obaveze.

U takvom poretku svaki pojedinac zna svoju poziciju, kao što ga zna i vladar i svi koji učestvuju u vlasti.

Za razliku, recimo, od aqide, ibadeta i ahlaka, koji se ne mijenjaju sa promjenama vremena i

mjesta, politički život se mijenja sa promjenama prilika, zbog čega poredak koji gradi islam mora biti podvrgnut slobodnom promišljanju muslimanskih učenjaka i eksperata, tzv. mudžtehida.

A pošto je ekonomija jedno od najvažnijih zanimanja u politici, islam podučava svoje sljedbenike sljedećim propisima:

- zabrani zelenašenja (*ihthikar*);
- zabrani skladištenja robe u vrijeme nestašice kako bi se ucijenili potrošači i podigle enormno visoke cijene;
- zabrani eksploatacije ljudskih potreba;
- zabrani besposličarenja za svakog ko je u stanju da privređuje;
- naredbi da kapital cirkulira među svim članovima društva, a ne samo među bogatašima;
- naredbi da sljedeće kategorije stanovništva: siromasi, invalidi i beskućnici, prezaduženi, putnici koji su ostali bez sredstava, zarobljenici, državni skupljači zekata kao i sve akcije "na Božijem putu" imaju svoj godišnji udio u imecima bogatih, najmanje 2,5 % od njihova bogatstva - i to na nivou čitavog Ummeta, a ovaj dio može biti i uvećan u slučaju nužne potrebe, kada se ovlašćuje vladar muslimana ili najveći dobročinitelji među njima da ga raspodijele na najbolji način.

Slobodno izabrana vlada muslimana obavezna je da, pridržavajući se pravnih propisa Kur'ana i sunneta Allahova Poslanika, s.a.v.s., stalno radi na općem dobru muslimana i da odbija svaki vid fesada (nereda) u njihovom društvu.

Ovih općih principa dužni su se svi pridržavati, kako vlada tako i pojedinci.

U ovom duhu će odgajatelji odgajati mlade naraštaje i usađivati im ovakvo razumijevanje politike - kako bi učestvovali u izgradnji života koji bi bio sukladan ugledu koje je Uzvišeni podario ljudskom biću.

Kako islam odgaja političku ličnost

Musliman treba znati da on nije kao drugi ljudi i da on ne može živjeti sam - bez porodice, džemata, države. On treba biti uvijek svjestan da pripada jednoj velikoj muslimanskoj zajednici, Ummetu Muhammedovom, s.a.v.s. - koji je mnogoljudan i

koji živi na ogromnom prostranstvu Zemljine planete.

Također, on treba biti svjestan da se njegov islamski politički odgoj razlikuje od svakog drugog odgoja.

Evo koje su to tri važne tačke na koje je neophodno ukazati da bi se shvatila suština islamskog političkog odgoja:

- formiranje političke svijesti kod muslimana;
- najvažnije aktivnosti koje se traže od muslimana u političkoj sferi;
- prava i obaveze vladara i podanika - u nastojanju da se postigne Allahova volja i zasluži Njegova pomoć.

Formiranje političke svijesti kod muslimana

Ta se svijest ne može formirati dok se kod muslimana ne izvrši o/čišćenje njegove svijesti od političkih prijevara i zabluda njegova doba.

Te prijevare sadržane su u lozinkama zapadnjački shvaćene demokracije: bratstvo, sloboda i jednakost; musliman treba znati da su to prazne riječi koje muslimanskom Ummetu nisu donijele nijednu od navedenih vrijednosti, a da su te iste zemlje koje su proklamirale te parole vodile kolonijalne ratove protiv muslimanskih naroda, da ih do danas eksploatiraju i da ne dopuštaju iste standarde za muslimanske narode koje su ostvarili za svoje građane.

U našim prilikama - po našem mišljenju - najveće političke obmane i političke istine ovih desetljeća su sljedeće: multietničnost, po kojoj će muslimana u Bosni biti sve manje, a oni koji prežive sve više će gubiti svoj islamski identitet - ukoliko Allah, dž.š., u Bosni ne uzdigne novu generaciju sa novim političkim, tj. islamskim mišljenjem i ponašanjem i ne dosudi drukčije; tzv. "krađa historije", prema kojoj generacije ove države ne znaju da je multietnička Bosna nastala zahvaljujući dolasku islama u nju i njegovom tolerantnom odnosu prema ehl-i kitabijama, kršćanima i jevrejima, koji su u vjerovanju najbliži muslimanima; komunistički shvaćena multietničnost moguća je samo na štetu muslimana; agresija i genocid nad našim narodom bili su omogućeni samo zato što smo muslimani;

protiv muslimana se i dalje kroje planovi - pored velikih parola o demokraciji i ljudskim pravima te o ujedinjenoj Evropi; politika nacionalne simetrije ide za tim da se muslimanima nametne nepostojeća krivica fundamentalizma i korupcije - kako bi njihova posljednja narodna oslobodilačka revolucija, inspirirana islamom i bošnjačkom tradicijom, izgubila moralni kapital i kako bi se relativizirali ili opravdali zločini naših susjeda; moralni autoriteti ovog naroda se plaćeničkim novinarstvom srozavaju, nedostojni se ustoličuju, a dostojni protjeruju iz političkog i društvenog života - kako bi muslimani bili obeshrabreni da se na vjerskim i nacionalnim osnovama politički organiziraju, kako bi sami odrađivali posao svojih prikrivenih neprijatelja; zločini nad muslimanima se relativiziraju ili brišu iz sjećanja novih generacija; pridržavanje autentičnog islama u sekulariziranim medijima detektira se kao opasnost po međunacionalne i međuvjerske odnose, a samo islam po mjeri novih upravljača Bosne, islam kao "privatna stvar" ili intima pojedinca, ima društvenu propusnicu; itd...

Osnovna politička ideja koju bi odgajanci morali nositi u svojoj svijesti je da jedino islam donosi istinsku slobodu građaninu i narodima; da je islam permanentna revolucija, a *La ilahe illallah* najrevolucionarniji poklič protiv svih vidova ropstva i tiranije u ljudskoj povijesti te da islam zagovara sljedeća prava i slobode:

- pravo na slobodu mišljenja; pravo na slobodu vjerovanja; pravo na slobodu rada; pravo na slobodu izražavanja; pravo na slobodu privatnog vlasništva i raspolaganja tim vlasništvom; pravo na zaradu; pravo na slobodu kretanja.

Obaveze muslimana u političkoj sferi su:

- obaveze prema zajednici u kojoj živi i rad za njezino dobro, te otklanjanje svake štete koja bi joj se mogla desiti;
- obaveze prema čitavom islamskom Ummetu i rad na njegovom jačanju i rastu u svim sferama;
- obaveze prema din-i islamu i rad na tome da se taj din učvrsti u životu ljudi te da se oni vladaju prema principima Šerijata...

S tim u vezi, pošto Uzvišeni ne zadužuje nikoga preko njegovih mogućnosti, ove obaveze će svaki musliman izvršavati onoliko koliko je u stanju, sukladno ajetu:

On vam u vjeri nije ništa teško propisao. (El-Hadždž, 78);

Allah nikog ne zadužuje izvan njegovih mogućnosti. (El-Beqare, 286)

Posebna je obaveza muslimana da sa ljudima, kako onim bližim, tako i onima koji mu nisu rodbina ili nisu dio njegove zajednice, postupa u skladu sa propisima *ihsana*, dobročinstva, kao što Uzvišeni kaže:

... i dobro činite; Allah zaista voli one koji dobra djela čine. (El-Beqare, 195);

I Allah će im, zbog onoga što govore, kao nagradu džennetske bašče dati, kroz koje će rijeke teći, u kojima će vječno boraviti; a to će biti nagrada za sve one koji dobra djela čine. (El-Ma'ide, 85)

Ostale obaveze:

- postupanje po pravdi i prema istini u svakom poslu, kao što kaže Uzvišeni:

Allah vam zapovijeda da odgovorne službe onima koji su ih dostojni povjeravate i kada ljudima sudite da pravično sudite. Uistinu je divan Allahov savjet! - A Allah doista sve čuje i vidi. (En-Nisa', 58)

Postupanje po pravdi je obaveza pojedinca, vlade i cijelog Ummeta, i to prema bližnjima i daljnjima, prijateljima i neprijateljima, vjernicima i nevjernicima - zato što nepravedno postupanje izaziva mržnju i nered, prolijevanje krvi i ratove, i zato što je pravda najbliža bogobožnosti.

Prava muslimanskog vladara su:

- da vladaju; da traže poslušnost od svojih podanika u svemu osim u grijehu prema Allahu, dž.š.; da pomažu moralno i materijalno;

a njegove obaveze su:

- da sudi prema onome kako je objavio Allah, dž.š.; da vrši pravdu; da saziva šuru (vijeće) i da postupa po usvojenom mišljenju; da se pridržava *ihsana*; da radi za opće dobro i da odbija svaki vid nerada (fesada); da štiti sigurnost države i ljudi; da bude pripravan sa vojnim i drugim snagama u slučaju neprijateljskih napada; da naređuje dobro, a bori se protiv zla; i da širi islam među ljudima.

Potreba za kur'anskom pedagogijom u našem dobu

Imami i vjeroučitelji su *werethetu'l-enbija'*, "nasljednici Božijih vjerovjesnika", odgajatelji naših novih generacija zajedno sa roditeljima. Svi su vjerovjesnici, odgajajući svoje zajednice, uz obznanjivanje tevhida, u isto vrijeme morali prepoznati širk svoga doba i voditi bitku protiv njega kako bi Allahova, dž.š., Riječ bila gornja. (Et-Tewbe, 40)

Šta je širk našega doba i kako ćemo od njega spasiti bošnjačke naraštaje - pitanje je sad.

Prema leksikografima Kur'ana (Ragib Isfahani, npr.), širk je "sve što odvođa od Allahova Puta".

U tom smislu, širk našega doba mogao bi se sažeti u četiri pojma: (neo)komunizam / titoizam, modernizam, sekularizam i vulgarni ateizam.

Komunizam kao agresivni, bezbožni pogled na svijet, i titoizam kao njegova konkretizacija u vidu prikrivenog političkog instrumenta dojučerašnjeg tlačenja i ateiziranja Bošnjaka i skoro nesavladive manipulacije njihovim svijestima, nakon što je odbačen od svih naroda koji su živjeli na prostoru ex-Jugoslavije, nameće se novim bošnjačkim generacijama u novim, prije svega političkim aranžmanima i u iskrivljenom tumačenju savremene historije. Naime, za zločine titoizma nad Bošnjacima i njegovo gušenje vjerske, a najdrastičnije islamske i nacionalne bošnjačke svijesti i zatiranje islamske kulture i civilizacije nove generacije ne znaju skoro ništa. Josip Broz se i danas servira bošnjačkim generacijama kao model identifikacije - umjesto Muhammeda, s.a.v.s.

Modernizam i sekularizam su dva značajnski isprepletena pojma. I jedan i drugi historijski se vežu za kršćanstvo i njegovu Crkvu, a njihovi derivati zapljusnuli su Bošnjake svojim primitivnim sadržajima.

Modernizam je bio naziv za kršćansku sadašnjost u 5. st., nakon pada Rimskog carstva, u odnosu na rimsku pagansku prošlost. Filozofski ga je osmislio I. Kant svojom idejom subjektivizma po kojoj se ni o čemu ne može donijeti sud što nije u mogućnosti ljudskog shvatanja. Kant nije porekao vjeru, ali je zatražio njezino usklađivanje sa modernim razumom.

Vremenom je modernizam, prema Renanu, ostao bez ograničenja; u njemu je postalo sve

dopušteno; moderno društvo oslobodilo se svih okova starih društava i religije. Razum je još ranije, s početkom renesanse, postao vrhovni arbitar: istina je jedino ono što on, Cogito, proglaši istinom; to je pozitivistička istina, a metafizička se pitanja odbacuju.

Jednako kao i u sekularizmu, u modernizmu se vjeri ne dopušta miješanje u uređivanju društvenih i političkih poslova.

Prema Harweyu Coxu, zapadnjački modernizam počiva na pet stupova, a ti su: savremena nacionalna država; naučna tehnologija proizvodnje; birokratski racionalizam kao princip društvenog organiziranja; maksimalizacija profita; i sekularizacija društva.

Sekularizam (lat. *Saeculum* - ovdje i sada) kao pravac u mišljenju inicijalno je nastojao osmisliti "univerzalnu etiku izvan teizma i ateizma", a vremenom se pretvorio uglavnom u antireligiozni pokret, u svakom slučaju, u pokret koji rigorozno zabranjuje ulazak religije u sferu društvenih i političkih pitanja i odnosa. Kao svjetonazor, sekularizam odbacuje sva pitanja o transcendenciji, propagira agnosticizam ili završava u njemu, te deizam kao religijski pogled po kome Bog ili neka Vrhovna Sila jeste stvorila svijet, ali On nema nikakva uvida u pojedinačni ili društveni život, ne postoji zagrobni život niti odgovornost za učinjena djela.

U našim prilikama, modernizam se nameće u vidu mita o znanosti koja jedino usrećuje ljude i može riješiti sve krize, a sekularizam i vulgarni ateizam zapljuskuju nas sa svih ekrana, radio-programa i skoro svih pisanih medija. Propagiranje lagodnog života, lahke zarade, svijeta rasonode i zabave, turističkih putovanja, plaža, obnaženih tijela, igara, "zdrave" hrane, slobodnog, vanbračnog seksualnog života, potrošnje...; "pusti me da živim a drugi neka umre", opsesija tijelom, zgrtanje profita, nemar prema svim pitanjima o Bogu, ahiretu, hisabu (polaganju računa na Sudnjem danu), Džennetu i Džehennemu ...- to su pipci ovih "zemaljskih religija" koji iz sahata u sahat, danonoćno, okupiraju svijest mladih bošnjačkih naraštaja i postaju njihova opsesija.

Kada Kur'an upotrijebi termin *alihe*, božanstva, time on označava sve što se voli, sve što postane opsesija pojedinca ili društva. Neka savremena božanstva upravo su nabrojana; njihova kibra -

ukoliko ovaj pojam razumijemo kao sistem vrijednosti - negdje je na Zapadu, svakako ne u Meki.

Kur'anska pedagogija ima cilj da Bošnjake "izvede iz tmina na svjetlo", iz opisanog višeboštva u područje tevhida, da pred bošnjačke naraštaje postavi istinsku Kiblu.

Na tome putu, *conditio sne qua non* je odgoj ruha; to ne čini nijedna sekularna pedagogija.

Nama se ova strana odgoja čini dodatno važnom i po tome što imami i vjeroučitelji našim naraštajima trebaju predstaviti islamski pogled na čovjeka, jedno od krucijalnih pitanja svake filozofije i svjetonazora.

Našim naraštajima nude se sljedeći pogledi na čovjeka: komunistički *homo faber* - biće rada, ili Prometej, mitski lik, zemaljski revolucionar koji prkosi bogovima na Olimpu; sekularistički *homo ludens* - biće igre, dokolice i zabave, i sl.

U islamu, čovjek je *khalifetullahi fi'l-erd*, Allahov predstavnik ili namjesnik na Zemlji, biće koje jeste stvoreno od ilovače - kako nikad ne bi bilo oholo i prkosno pred Stvoriteljem, ali i biće u kome stanuje *ruh*, Božanski dio - kako bi znalo da je najpoštovanije, najpočasćenije biće u Kosmosu, kako bi, zbog toga, bilo ponosno i kako bi srušilo svaki vid tlačenja i tiranije, svaki vid višeboštva kao izvora čovjekova ropstva, neslobode.

Na tome putu, islam odbacuje one (tako prisutne), manje-više, egzistencijalističke poglede o svijetu apsurdna i besmislenosti življenja na ovom svijetu. Čovjek je "mirisna glina", ovaj svijet je najljepši stvoreni svijet, a ovaj život ima smisla i nade - kaže Kur'an.

Za bošnjačke naraštaje je sudbinski važno da svoje tijelo očiste od harama - kako bi mogli usvojiti Allahove, dž.š., poruke i kako bi se sačuvalo zdravlje naše nacionalne zajednice. (Primjerice, jedan također malobrojan narod, koji je doživljavao genocide nad sobom i čiji pedagozi spašavaju svakog svoga člana, Jevreji u izraelskim kibucima, kada zakolju životinju koja im je dopuštena po njihovom vjerezakonu, uzimaju njezina plućna krila i potapaju ih u vodu - kako bi znali da li je zaklana životinja zdrava ili ne, i ono meso od bolesnih životinja izvoze, a svoje naraštaje hrane samo zdravim mesom.) Bošnjački pedagozi moraju biti svjesni šta znači spasiti naraštaje od zla alkoholizma, drogiranja, pušenja, svinjskog i

drugog zabranjenog mesa, seksualnih nastranosti, bluda, itd. "Ponekad se desi - pisao je M. Gazali - da griješenje postane društvena tradicija, koja se onda ozakoni, pa oni koji ne griješe budu izvrgnuti ruglu i podsmijehu, a oni koji čine te grijehe unapređuju se i populariziraju; takva je bila civilizacija u vrijeme Luta - a.s. - čiji su grješnici protjerali vjernike iz grada; takva je i moderna civilizacija Zapada, koja svojom vanjštinom očarava ljude, a u svojim temeljima je truhla, sva od poroka."

Sljedeći ogromni zadatak naših imama i vjeroučitelja je da spašavaju bošnjačku porodicu; ona je, sa talasom spomenutog višeboštva, također nagrižena, u krizi. Islamski koncept porodice potpuno je različit od onoga što ga nameće sekularizirani Zapad. Naša je porodica razbijena genocidom, mnoga djeca nezbrinuta, mnogi brakovi propali, mnogi muslimani i muslimanke pogrešno se žene, odnosno udaju, a većina ne odgaja porod u islamu!

I, posljednje i najviše važno: novi odgoj mora imati političku dimenziju - kako Bošnjaci, zbog političkih manipulacija i nesvijesti, ne bi bili žrtve novog genocida, ni topovsko meso za tuđe ratove, ni debili koji rade u korist svoje štete i za račun svojih javnih i tajnih neprijatelja. Da to ne bi bili, njihov razum treba učiniti sedždu pred Stvoriteljem - kako rezultati naših intelektualnih pregnuća naš Ummet ne bi gurnuli u šejtanske zamke, u propast na ovom i budućem svijetu.

m

Literatura o islamskoj pedagogiji:

na arapskom jeziku:

- Ebu Hamid Muhammed el-Gazali, *Ihja' 'uhumi'd-din*, Kairo, 1969.
- Ebu Abdillah Muhammed ibni 'Alijji'l-Hakim et-Tirmidhi, *El-Emthal mine'l-Kitab we's-sunne*, Kairo, bez god. izd.
- Ahmed Emin, *Kitabu'l-akhlaq*, Bejrut, 1969.
- Ahmed Zeki Salih, *Ilmu'n-nefsi't-terbewijji*, Kairo, bez god. izd.
- Ahmed Šelebi, *Et-Terbijetu'l-islamijje*, 5. izd., Kairo, 1978.
- Ahmed Fuad el-Ehwani, *Et-Terbijetu fi'l-islam*, Kairo, 1967.

- Ahmed Muhammed Džemal, *Din we devle*, Bejrut, 1393./ 1973.
- Esma' Hasen Fehmi, *Mebadi' u' t-terbijeti'l-islamijje*, Kairo, 1366. / 1947.
- Et-Tehami Nefre, *Sikuludžijjetu' l-qisati fi'l-Qur'an*, Alžir, 1971.
- Enwer el-Džundi, *Et-Terbijetu we bina' u l-edžjali fi daw'i' l-islami*, Bejrut, 1975.
- Bukri Šejh Emin, *Edebu'l-hadisi'n-nebewijje*, Bejrut, 1395./1975.
- Hasan Ejjub, *Es-Sulukul'idžtima'ijju fi'l-islam*, Kairo, 1399./1979.
- Seid Ismail Ali, *Usulu't-terbijeti'l-islamijje*, Kairo, 1974.
- Sejjid Qutb, *el-'Adaletu'l-idžtima'ijjetu fi'l-islam*, Bejrut, 1975.; *Nahwe mudžteme'i islamijjin*, Bejrut, 1975.
- 'Abbas Mamud 'Aqad, *El-Insan fi'l-Qur'an*, Kairo, 1978.
- Abdu'l-Ganijj Abud, *Fi't-terbijeti'l-islamijje*, Kairo, 1977.; *El-Usretu'l-muslimetu we'l-usretu'l-mu'asire*, Kairo, 1979.
- Ali el-Qadi, *Menhedžu't-terbijeti'l-islamijje*, Kairo, 1977.
- Fuad Sulejman Qalade i dr., *El-Ehdafu't-terbbewijeti we takhtitu we tedrisu'l-menahidž*, Aleksandrija, 1979.
- Muhammed Ilmu'd-din, *Et-Terbijetu'l-islamijje*, Kairo, 1977.
- Muhammed Qutb, *Menhedžu't-terbijeti'l-islamijje*, Bejrut, 1980.
- Muhammed Muhammed Ridwan, *El_Wesa'ilu we'l-gajatu fi't-terbijeti we'ta'lim*, Aleksandrija, 1957.
- Munir el-Mersi Serhan, *El-Khibretu'l-džemalijjetu fi't-terbije*, Kairo, 1973.

na engleskom jeziku:

- Dewey, John, *Democracy and Education*; The Macmillan Comp., U.S.A., 968;
- Hassan, Ibrahim Hassan, *Islam, A Religious, Political, Social and Economic Study*, Baghdad, 1967.
- Hutchison, John A., *Paths of Faith*, Mc Graw -Hill, U.S.A., 1975.
- Whitehead, A.N., *Aimas od Education, and Other Essays*, London, 1966.

Ovaj rad je izrađen uglavnom na osnovu sljedeća dva izvora: 'Ali Abdu'l-Halim Mahmud, *Terbijetu'n-naši'i'l-muslimi*, 3. izd., Kairo, 1994.; i 'Abdul-Džewad es-Sejjid Bibr, *Felsefetu't-terbijeti'l-islamijjeti fi'l-hadithi'š-šerif*, Bejrut, bez god. izd. Spisak selektivne literature preuzet je iz zadnjeg izvora, gdje se daje mnogo šira literatura o navedenoj oblasti.